

Malamulele Onward

Carer-2-Carer Training Programme

C

2

C

...Equipping parents
of children with Cerebral Palsy to become facilitators of change.

Facilitator Manual

Acknowledgements and Copyright

This manual was compiled by staff members of Malamulele Onward NPC to be used either by parents of children with CP who have attended the Carer-2-Carer Training Facilitator Course or therapists wanting to run workshops themselves. Twenty one trained parent facilitators were involved in helping to develop the material in this manual. Ten rural hospitals allowed these parents to pilot the workshops at their sites.

The development and piloting of this manual as part of the Carer-2-Carer Training Programme was partly supported by the Canadian Auto Worker's Union (CAW) and the DG Murray Trust.

The information in this manual may be shared with colleagues, families of children with CP and anyone interested in learning more about the condition.

However, please note that this manual is copyright protected and that none of this material may be reproduced, adapted or sold without prior permission from the authors.

First edition released: 2014 ©

Malamulele Onward staff involved in the development of this manual:

Authors and Trainers:

Misty Weyer - Occupational Therapist
Dr Gillian Saloojee - Physiotherapist
Naina Modi-Patel - Speech Therapist

Assistant Trainer:

Lydia Ngwana - Parent Liaison Officer

Interpreters:

Thulisile Hlungwani - Communications Co-ordinator
Morongwa Boikanyo - Administrative Assistant

The translatio of this manual
was completed by:

Table of Contents

Malamulele Onward NPC	4-7
Carer-2-Carer Training Programme	8-9
How to use this manual	10-11
Preparing the workshop materials	12-13
Workshop 1	14-71
Workshop 2	72-133
Workshop 3	134-181
Workshop 4	182-215
Workshop 5	216-257

Malamulele Onward NPC

Malamulele Onward NPC is a non-governmental organization providing specialized therapy (physiotherapy, occupational therapy and speech therapy), equipment, assistive devices and caregiver training to poorly-resourced rural areas of South Africa where children severely disabled by cerebral palsy have little or no access to rehabilitation therapy and equipment. This group of children and their caregivers are amongst the most marginalized members of our society.

In addition to the outreach projects to deeply rural areas, we now also have the capacity and facilities to invite children from our outreach sites to come to Johannesburg for additional ten day blocks of intensive therapy.

One of the main ways of delivering services to children living in these areas is through five day outreach projects where a group of highly skilled therapists volunteer their time to give the children an intensive block of therapy and to train their caregivers in how to continue the therapy programme at home. The children are also fitted and provided with all the equipment and assistive devices they need at home. Over the past five years, this model of delivering therapy services has been shown to be very effective in making a real difference to the lives of the children and their caregivers. After a two year cycle of delivering a five day block of intensive therapy at a particular site (usually a hospital in a deep rural area), we keep contact with the children and their caregivers through an annual review visit to the site.

Malamulele Onward NPC is registered with the Department of Social Development as Nonprofit Organization and with SARS as a Public Benefit Organization governed by a Section 21 Company (company not for gain). A Board of Directors meets at least four times annually. The Board appoints the Executive Director, carries final fiscal responsibility and ensures that Malamulele Onward operates within its articles of association. Malamulele Onward is able to provide Section 18A tax certificates for any donations.

Our vision

Our vision is to enable each child with cerebral palsy living in poorly-resourced rural areas to reach their full potential within a supportive environment.

In a mothers words...

“When we first encountered Malamulele Onward we knew nothing about our children and Cerebral Palsy. We were unable to accept our children even as mothers but because of Malamulele Onward we learnt to accept our children. We have learnt a lot about our children, our children are they way they are now because of Malamulele Onward. Even if people say hurtful things about our children we understand that they are just ignorant. We have accepted our children the way they are. Malamulele Onward has really supported us and we are determined to go forward with Malamulele Onward. “

Doris, mother of Jones

General Information

Contact person:

Dr. Gillian Saloojee
Executive Director
gsaloojee@icon.co.za

Business address:

Children’s Memorial Institute
Gate 10
Joubert Street Extension
2132
Braamfontein
Johannesburg

Tel/fax: 011 484-9456

Postal address:

PO Box 52641
Saxonwold
2132

Website: www.cpchildren.org

Non Profit Organisation No.
056-807-NPO

Public Benefit Organisation No.
930025804

Section 21 Company registration No.
2006/032287/08

About us

Malamulele Onward NPC exists to enable each child with Cerebral Palsy living in remote rural areas to reach their best potential within a supportive environment. We are a non-profit organization providing specialized therapy (physiotherapy, occupational therapy and speech therapy) equipment and carer-to-carer training to underserved rural areas of South Africa and Lesotho where children severely disabled by Cerebral Palsy (CP) have little or no access to rehabilitation therapy and equipment.

What we do

We run outreach projects to cerebral palsy clinics at public service hospitals in deep rural areas identified as having the greatest need within South Africa and Lesotho.

These projects happen over a five day period and include a comprehensive service of intensive individual treatment of the child, providing and maintaining essential equipment, conducting home visits, caregiver education as well as support of local rehabilitation staff. We rely on therapists who have specialised in working with children with Cerebral Palsy to volunteer five days of their time to assist us on these outreach projects and we have enjoyed fantastic support from both local and international therapists.

Short residential intensive blocks of therapy at the Malamulele Onward therapy centre:

Children with particularly complex needs are invited to come to Johannesburg with their carers for a two week block of intensive goal-directed therapy.

During this block, the children and their caregivers participate in whole day programme, focused on functional activities, fun and caregiver training. Goals for the block are set and detailed before and after assessments are completed on each child so that we can document changes.

Training:

The Malamulele Onward Carer-2-Carer Training Programme is an innovative new project where mothers were trained to conduct a series for five workshops on various aspects of Cerebral Palsy for parents in their own communities. Through this programme, knowledge about Cerebral Palsy is transformed into understanding, support networks are established and mothers become agents of change within their own communities.

The Midlevel Worker Training Programme equips therapy assistants and community rehabilitation workers working in rural areas clinics with skills and knowledge on how to work with children with Cerebral Palsy.

Carer-2-Carer Training Programme

The Malamulele Carer-2-Carer Training Programme (C2CTP) is an exciting initiative that Malamulele Onward (MO) began developing in 2012. Its main goal is for every parent of a child with CP to have an accurate understanding of their child's condition that is demonstrated through positive changes in both their and their child's quality of life and relationships with those around them. This programme forms an integral part of the MO mandate for all children with CP to reach their full potential within a supportive environment. In order for parents to create a supportive environment for their children, they need to understand their children, feel competent as parents and feel supported within their community.

The C2CTP trains parents of children with CP to run workshops on CP for other parents, caregivers and lay people. This training programme does **not** replace the need for therapy or therapists, but is rather meant to support and complement existing services for children in public service hospitals. It acknowledges that current services in most public service hospitals are under large amounts of pressure due to insufficient numbers of therapists and consequently the basic needs of parents for information and support are not being met. The programme recognises parents of children with CP as an important resource to be mobilised and influential in helping other parents to not only understand CP, but to also accept and care for their child in a way that is sustainable. It also realises that the difference between "access to information" and "access to understanding" can create a significant barrier to creating a supportive environment for a child with CP. In order to combat this barrier the C2CTP provides parents with the opportunity to access information on CP that is presented in their own language, in a way that they can understand and by a person who is facing the same challenges with their own child.

Over the past two years the programme has developed this training material which has been piloted and reworked with 21 parents from 10 rural sites in South Africa and Lesotho. The parents have played a significant and active role in developing and evaluating the training material with us and this has resulted in a 3 week training package offered by Malamulele Onward that equips parents to become facilitators of the five workshop series on CP. To date 41 parents in total have been trained and over 700 parents and caregivers reached with the full series of workshops.

The manuals currently exist in English, isiXhosa, isiZulu, Sepedi and Xitsonga, with more languages to be available in the near future. These workshops are designed to be run with between 6 and 10 people at a time, in order to ensure that effective participatory learning takes place. All resources can be downloaded at no cost from the Malamulele Onward website: www.cpchildren.org.

Programme Manager: Misty Weyer
084 890 3415
misty@cpchildren.org

How to use this manual

This manual has been designed to be used by a team comprised of one main facilitator (who is literate in their own language) and one co-facilitator (who does not need to be literate).

All text that is on a coloured/shaded background is text that is not said out aloud – it only exists to assist the facilitator. All text that is on white is to be said aloud to the group. Answers to questions (which all appear on white) must only be said after the group has finished answering and discussing the question. These answers are only there to make sure that all of the important points are covered and thus the facilitator must mention any that the group did not discuss. They do not exist for the facilitator to read out to the group in isolation.

There are 3 icons used in the manual:

Explain: This indicates that there is something that the facilitator needs to explain to the group.

Activity: This indicates that an activity needs to take place before continuing.

Question: This indicates a direct question that must be asked to the group.

These icons make it easier for facilitators to follow the manual. They can tell when there is an activity coming up, a concept to explain or a question to be asked. The icons also serve as a quick reference for the main facilitator.

The odd numbered pages (i.e. the pages on the right hand side) are the workshop guidelines for the facilitators to follow when running the workshops. The even numbered pages (i.e. the pages on the left hand side) have the activity instructions and the explanations that correlated with the workshop guidelines.

Ideally the facilitators should only use the guidelines when running a workshop, as the activities and explanations should be memorised and consolidated after the training and some practice. For example: They should be able to look at the picture of the activity on the odd numbered page and know exactly what instructions to give and how to run the activity. Likewise they should be able to see the explanation icon with text next to it such as “explain what aspiration is” and they should be able to explain it without having to look at the explanation itself.

The explanations and activity instructions exist in the manual for two reasons: firstly if the facilitator is preparing for a group and needs to practise their explanations, they can revise them. If they cannot read this more complicated text, then they can go to someone who can and that person can read it to them. This then puts the responsibility of revision and preparation on the facilitators. Secondly if a therapist wants to use the manual, they have access to all the explanations and activity instructions to run the workshops.

Instead of numbering the display material, each picture that needs to be put up for the group is shown in the manual. This way the facilitator can easily see which picture needs to go up at that time and when it comes to putting the pictures in the right order before the workshop, the facilitator can just page through the manual to see the correct order that the pictures will be needed in. All the pictures in the manual that represent display material are smaller than the pictures that are there to represent an activity.

Each section finishes with a main message so that there is repetition of all the points that are important for the parents to understand.

Preparing the workshop materials

Workshop materials the make up the fixed workshop kit:

2 Plastic cling sheets (if these are being used instead of large sheets of paper)

A marker (permanent or white-board depending on the surface used).

Pens (1 per pair of participants in the group)

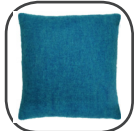
Cut-out cups (1 per participant in the group) - Plastic or polystyrene cups can be cut-out as in the picture and used for the activities.

Teaspoons (1 per participant in the group) - Can be bought or parents can bring their own.

Large spoons (1 per pair of participants in the group) - Can be bought or parents can bring their own.

1 Pillow / folded blanket - This can usually be sourced from one's place of work or from home.

1 Ball (any size and colour) - Can be bought or can be made by taping up plastic packets into a ball.

1 Water bottle (500ml) - filled with water.

Blind folds (1 per pair of participants in the group) - Can use cut up dustbin bags, material, old stockings, etc.

Jackets / jerseys (1 per pair of participants in the group) - Usually there are enough between the participants without hvaing to have them as part of the kit.

Cloths (1 per pair of participants in the group) - These can be cloths or pieces of scrap material.

Ziplock sheets (1 per participant in the group) - Take a clear ziplock/plastic bag and smear it thinly with some vaseline, then fold it in half - when looking through it, objects should appear blurry.

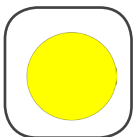
3 Pieces of material (red, yellow and black in A3 size) - can also use towels or sheets of paper.

1 Shiny board - this can be made by covering a piece of cardboard with holographic paper, tin foil or the shiny sides of potato chips packets.

1 Cell phone or torch - this can be brought from home, or a torch can be bought as part of the kit.

1 Set of blue and yellow discs - these must be printed from the 'visual materials' document in A4 colour and cut out.

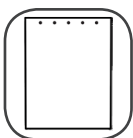

1 Set of background pictures printed in A3 colour.

Picture packs - these must be printed from the 'visual materials' document in A4 colour (1 copy per pair of participants in the group). Each picture pack must be divided into 2 A4 envelopes (the pictures with a 1 are put into an envelope labelled 1 and the same is done for the pictures with a 2). The pictures should ideally be laminated in order for them to last.

Consumables that must be replenished for each workshop:

5 Large sheets of paper (A1 size) - if plastic cling sheets or white boards are used that can be wiped clean, only 2 writing surfaces are required.

Some sheets of scrap paper.

Custard or any soft food with a similar texture such as: yoghurt, porridge, etc.

1

Matseno go CP

*Naa ke eng le gona
e ama ngwana wa ka bjang?*

Didirišwa

Ka mo wekešopong ye o tla swanelwa ke go ba le:

Letlakala le legolo la pampiri

Makhinopene

Komiki ye e segilwego x 1

**Dikarolwana tše nnyane tša pampiri
(Motho o 1)**

TIRAGALO YA GO THOMIŠA POLEDIŠANO:

Ngwala leina la motho yo mongwe le yo mongwe dikarolwaneng tše di aroganego tša letlakala go akaretšwa la gago. Di beye ka moka ka komiking. Hlalošetša sehlopha gore se tlo ngwala leina le le lego ka gare ga komiki ka ntle le go lebelela ka gare ga komiki. Gomme go tloga fao ba swanetše go botšiša motho yoo potšišo ka ga bona gomme motho yoo o swanetše go e araba. Fetiša komiki go bona gomme ge yo mongwe le yo mongwe a swere leina ka seatleng sa gagwe, thoma ka sehlopha ka go botšiša potšišo ya gago pele. Go tloga fao o dumelele motho yo mongwe a hwetše sebaka sa gagwe. Ge motho yo mongwe a ngwala leina la gagwe, o swanetše go le neelana le motho yo a lego kgauswi le yena.

1

O amogetšwe

Amogela yo mongwe le yo mongwe ka sehlopheng gomme o netefatše gore ba lokologile pele o ka thoma.

Hlaloša tiragalo ya go thomiša poledišano gomme o e dire le sehlopha.

Bea dipoelo gomme o di bale le sehlopha.

Workshop 1 - Dipoelo

- CP ke eng le ka fao bo amago mmele wa ngwana.
- Mehuta ye e fapanego, maemo le mekgwa ye re e šomišago go hlaloša bana bao ba nago le CP.
- Ke eng se se ka bakago CP.
- Ngwana o tšea lebaka le lekaakang a na le CP.
- Go tsena sekolo ga bana bao ba nago le CP.

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 1 - Introduction to CP

Ka mo wekešopong ye re tlo tsebana gomme ra ba le tirišano ya go tshephana bjalo ka sehlopha. Ka moka ga rena re mo go ithuta ka rena gomme ka moka ga rena re na le se sengwe se re ka se rutago sehlopha ka moka ka gobane ka moka ga rena re na le maitemogelo ka ga bana bao ba nago le CP.

Se ke seo re tlogo boledišana ka ga sona lehono:

- CP ke eng le ka fao bo amago mmele wa ngwana.
- Mehuta ye e fapanego, maemo le mekgwa ye re e šomišago go hlaloša bana bao ba nago le CP.
- Ke eng se se ka bakago CP.
- Ngwana o tšea lebaka le lekaakang a na le CP.
- Go tsena sekolo ga bana bao ba nago le CP.

3

Se re se tsebago ka ga CP

○ tla swanelwa ke go ba le:

Lehono re boledišana ka ga CP, eupša sa mathomo ke nyaka go tseba go yo mongwe le yo mongwe wa lena se le se tsebago ka ga CP.

Naa le tseba eng ka ga CP?

Ngwala ditšhišinyo tša yo mongwe le yo mongwe.

GO BOLELA KANEGELO YA GAGO:

Ge o bolela kanegelo ya gago, araba dipotšišo tše di latelago:

- *Naa ke neng fao o tsebilego gore se sengwe ga se sa loka?*
- *Naa se se go dirile gore o ikwe bjang?*
- *Naa o tsebile bjang gore ngwana wa gago o na le CP?*
- *Naa batho ba bangwe ba go swere bjang ge ba bona gore ngwana wa gago o na le CP?*
- *Naa o ba boditše eng?*
- *Naa ke eng se se go thušitšego gore o kgone?*

4

Go bolela kanegelo ya gago

Yo mongwe le yo mongwe wa rena o na le kanegelo ya ge e le motswadi yo a nago le ngwana yo a nago le CP e ka ga seo re itemogetšego sona leetong la rena go fihla mo lebakeng le. Ge e le gore ga se wena motswadi yo a nago le ngwana yo a nago le CP, o mo ka lebaka la gore go na le ngwana yo a nago le CP bophelong bja gago gomme o kwešiša gannyane ka ga gore go bjang go hlokomela ngwana yo a nago le CP.

Bjale re tlo tšea nakonyana re botša sehlopha dikanego tša rena.

Lekola gore yo mongwe le yo mongwe o ikwa a lokologile go botša sehlopha kanegelo ya gagwe.

Ke tla thoma.

Botša sehlopha kanegelo ka ga wena le ka ga ngwana wa gago.

Naa ke mang yo a nyakago go re botša kanegelo ya gagwe ka morago ga ka?

Dumelela motho yo mongwe le yo mongwe a botše sehlopha kanegelo ya gagwe.

BOLWETŠI BJA CEREBRAL PALSÝ:

CP ke khutsofatšo ya Bolwetši bja cerebral palsy. Lentšu le 'cerebral' le ra selo sa go sepelelana le bjoko. Lentšu le 'palsy' le ra go palelwa goba bothata ka tsela yeo motho a sepetšago goba a beago mmele wa gagwe. Bana ka moka bao ba nago le CP ba na le tshenyego ka bjokong bja bona gomme bana ba bangwe ba na le tshenyego e kgolo go feta ba bangwe. Tshenyo ye e baka mathata ka tsela yeo ngwana yoo a sepelago ka gona, a sepelasepelago, a jago, a nwago le go bolela.

Ngwana yo a nago le CP o na le bothata bja go laola le go sepetša mešifa ya mmele. Ka tlwaelo, bjoko bo botša mmele ka moka gore o swanetše go dira eng le gore o swanetše go se dira neng. Eupša CP bo ama bjoko bja ngwana gomme seo ngwana a ka se dirago goba a ka se kgonego go se dira se laolwa ke gore ke karolo efe ya bjoko ye e senyegilego. Go eya ka gore ke karolo efe ya bjoko ye e senyegilego, ngwana a ka no se kgone go sepela, go bolela, go ja, goba go raloka ka tsela yeo bontši bja bana ba kgonago ka gona.

Dikarolo tše di fapanego tša bjoko di ka senyega gomme ke ka lebaka leo bana bao ba nago le CP baka fapanago.

5 Naa CP ke eng?

A re lekeng go kwešiša gore CP ke eng.

Bea seswantšho o hlaloše gore CP ke eng.

CP
Cerebral Palsy

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 1 - Introduction to CP

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

KANEVELO YA SETEŠENG SA MOHLAGASE:

Ge e le gore o na le mohlagase ka ntlong ya gago, dipholaka le diswitšhi di na le mathale ao a fihlago setešeng sa mohlagase. Se ke ka fao re hwetšago mohlagase ka gona. Seteše sa mohlagase se romela mohlagase ntlong ya gago ka mathale le ka dikota. Mohlagase wo o dira gore didirišwa ka ntlong ya gago di šome tša go swana le ketelele, setofo, mabone, thelebišene, tšhatšhara ya sellathekeng le setšidifatši.

Didirišwa tše ka moka tše di fapanego di swana le dikarolo tše di fapanego tša mmele wa ngwana go swana le mahlo, molomo, ditsebe, maoto, matsogo, le diatla. Seteše sa mohlagase se swana le bjoko bja ngwana. Go swana le ge mohlagase o etšwa setešeng sa mohlagase gomme wa dira gore didirišwa tša gago di šome, ka fao molaetša wo o tšwago bjokong bja ngwana o sepela le mmele wa ngwana go dira gore ditho tša mmele wa gagwe di šome.

Ge e le gore go na le bothata ka setešeng sa mohlagase, go ka se be le mohlagase wa go dira gore didirišwa di šome. Ge e le gore ga go na le mohlagase ka setešeng sa mohlagase, dikota le mathale di ka se abe mohlagase ka ntlong. Se ga se ka lebaka la gore di senyegile. Le ge e le gore didirišwa ke tše mpsha di ka se šome ka ntle le mohlagase wo o tšwago setešeng sa mohlagase. Didirišwa di seemong sa go šoma, dikota le mathale di seeming sa go šoma, eupša di ka se šome ge e le gore go na le bothata ka setešeng sa mohlagase.

Bana bao ba nago le CP ba na le bothata ka bjokong bja bona gomme se se ama ditho tše itšego tša mmele wa bona. Se ga se re gore go na le bothata ka ditho tša bona tša mmele goba ka marapo goba ka mešifa. Ka moka ga tšona di šoma gabotse eupša go na le bothata ka bjoko gomme ka fao ditho tše di fapafapanego tša mmele ga di kwešiše molaetša wo o tšwago bjokong. Gore ke ditho dife tše di amegago go ya ka gore ke karolo efe ya bjoko ye e senyegilego.

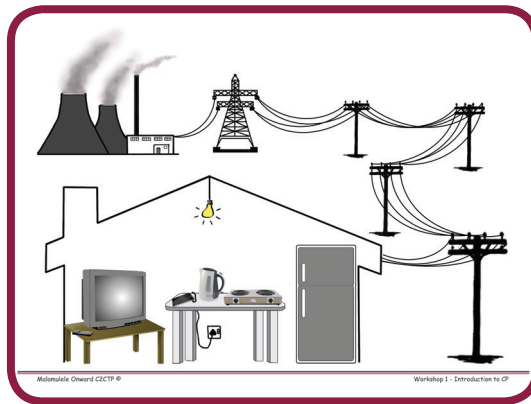
6

Ka fao bolwetši bja CP bo amago

Ke tlo šomiša kanegelo go go thuša gore o kwešiše ka fao bolwetši bja CP bo amago mmele wa ngwana.

Bea seswantšho o se hlalošetše sehlopha.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

BANA BAO BA NAGO LE CP KA MOKA GA BONA BA A FAPANA:

Bana ka moka bao ba nago le CP ba na le bothata bja go sepela, eupša ka moka ga bona ga ba na bothata bja go swana le go bona, go kwa, go bolela, goba go ithuta. Ngwana yo mongwe le yo mongwe o na le bokgoni bja gagwe le go palelwa ga gagwe.

Ba bangwe ba kgona go sepela, ba bangwe ba kgona go ja gomme ba bangwe ba kgona go nwa gabonolo, gomme ba bangwe ba kgona go dula fase ka bobona. Bana ba bangwe ba kgona go emiša dihlogo tša bona, ba bangwe ga ba kgone go retologa, gomme ba bangwe ga ba kgone go bona gabotse. Eupša ngwana yo mongwe le yo mongwe yo a nago le CP o na le bokgoni bja go fetoga gomme a ba kaone go dira dilo tše dingwe. Gore ba ka kaonafala bjang go ya ka gore bjoko bo senyegile bjang le gore ngwana o thomiša ka kalafo ka pela bjang.

7

Naa re tseba bjang gore ngwana o na le CP

Naa re tseba bjang gore ngwana o na le CP?

Ngwana o swara bothata:

- go sepela
- go bona
- go ja le go nwa
- go bolela
- go nagana le go ithuta
- go bona, go ema le go sepela

Ngwana yo mongwe le yo mongwe yo a nago le CP o fapane – ga go bana ba babedi bao ba swanago. Ka fao re ka se bapetše bana ba rena. Ngwana yo mongwe le yo mongwe o swana a nnoši e bile o kgethegile.

Hlaloša ka fao bana bao ba nago le CP ba fapanego ka gona.

Re dumela gore ngwana yo mongwe le yo mongwe yo a nago le CP a nago le bokgoni bja go fetoga ka tsela ye itšego, le ge e le gore re ka se kgone go ba fodiša.

Šomiša diswantšho go laetša ka fao bana bao ba fapanego bao ba nago le CP ba ka fapanago.

MOLAETŠA O MOGOLO

Bana ka moka bao ba nago le CP ba na le bothata bja go sepela.

Bana ba bantši bao ba nago le CP ba na le mathata a mangwe.

Ngwana yo mongwe le yo mongwe yo a nago le CP o na le bokgoni bja go fetoga a ba kaone.

Le ge e le gore ga re kgone go fodiša CP, re ka thuša ngwana yo mongwe le yo mongwe go ba kaone go seo a ka bago sona.

NAA SPASTIC E RA GORENG:

Bana ba bangwe bao ba nago le CP ba ikwa ba ngagegile mešifa dinako ka moka. Go boima go ngwana go sepetša matsogo le maoto a gagwe, ka gobane mešifa e ngangegile kudu. Lentšu le re le šomišago go hlaloša bana bao ba ngangegilego mešifa ke spastic. Lentšu le spastic le ra gore mešifa ya matsogong le ya maotong e ngangegile dinako ka moka.

8

Dihlopha tše di fapanego tša CP

Re sa tšwa go bolela gore ban aka moka bao ba nago le CP ba na le bothata bja go sepela le gore ka moka ga bona ba fapane. Re ka hlaloša bana bao ba nago le CP ka mekgwa e 3 ye e fapanego: (1) gore ba wela ka sehlopheng sefe sa CP, (2) ba kgona go itshepetša bjang, le gore (3) ke ditho dife tša mmele tše di amegago.

A re thomeng ka karolo ya mathomo. Bana bao ba nago le CP ba ka hlophiwa ka dihlopha tše kgolo tše 3 tša CP.

Lentšu leo re le šomišago go hlaloša bana bao ba lego ka sehlopheng sa mathomo sa CP ke 'go ngagega mešifa'.

Šomiša diswantšho go thuša sehlopha go kwešiša gore lentšu le spastic le ra goreng.

GOTSEBA BANA BAO BA NAGO LE SPASTIC:

Re ka tseba gore ngwana o na le spastic ka go mo lebelela ka maemong ao a fapanego. Go sa kgathale gore ngwana o beilwe ka maemo afe, a no swana. Ge a dutše fase, matsogo le maoto a gagwe a maemong ao a swanago. Ge a robala ka mpa ya gagwe, matsogo le maoto a gagwe a maemong ao a swanago. Ge a kwakwalala, matsogo le maoto a gagwe a maemong ao a swanago.

Šomiša diswantšho go bontšha sehlopha ka fao o ka tsebago gore ngwana o na le spastic.

NAA CHOREOATHETOID E RA GORENG:

Bana ba bangwe bao ba nago le CP ba dula ba sepela ebile go boima go bona go dula ba iketle. Go bonagala eke matsogo le maoto a bona a phatlaletše mo go bona. Ge ba leka gaboima go dira se sengwe, goba ge ba thabišwa ke se sengwe, gona mosepelo o thoma go ba o montši. Ba na le bothata kudu go laola mosepelo wa bona ebile ba lebelelega ba sa itaole mosepelong. Lentšu leo re le šomišago go hlaloša bana bao ba dulago ba sepela dinako ka moka, ba sepela kudukudu ke choreoathetoid.

GO TSEBA BANA BAO BA NAGO LE CHOREOATHETOID:

Re ka kgona go tseba gore ngwana o na le choreoathetoid ka go lebelela go bona gore go hlaga eng ge ba leka go sepela. Ka dinako tše dingwe mosepelo ye e ka ba e mennyane kudu gomme go boima go o bona ka seswantšhong, ka gobane o ka se kgone go bona ngwana a sepela ka seswantšhong. Bana ba ka dinako tše dingwe ba ka leka go dira gore matsogo le maoto a bona a be kgauswi le mmele wa bona go emiša mosepelo. Ge ba tšea selo, mosepelo ka dinako tše dingwe o ka lebelelega o "makatša" ka gobane ga se wa laolwa. Ngwana a ka go betha ka letsogo ge a leka go tšea selo se sengwe. O be a sa nyake go go betha, o no se kgone go laola mosepelo wa matsogo a gagwe gabotse.

Lentšu leo re le šomišago go hlaloša bana ka sehlopheng seo se latelago sa CP ke 'choreoathetoid'.

Hlaloša gore lentšu le choreoathetoid le ra goreng gomme o laetše sehlopha gore ngwana yo a nago le choreoathetoid o lebelelega bjang.

Šomiša diswantšho go laetša sehlopha ka fao o ka tsebago gore ngwana o na le choreoathetoid.

NAA DYSTONIC E RA GORENG:

Bana ba bangwe bao ba nago le CP ba kgotoletša morago kudu. Mebele ya bona e ka kwagala e iketlile, eupša nako le nako ge ba leka go šutha ba ngagega mešifa. Go boima kudu gore ngwana a iketle ge mmele wa gagwe o thoma go ngagega mešifa. Ge o leka kudu go mo thibela gore a se ke a kgototša, o tla kgototša le go feta. Go bonala eke ngwana o tiile kudu, gomme o kgototša ka maatla kudu. Bana ba ba ka ba boima kudu go ba kgona ka gobane ka dinako tše dingwe ba kwagala ba iketlile gomme ka dinako tše dingwe ba kwagala ba ngangegile mešifa. Lentšu leo re le šomišago go hlaloša bana ba ke dystonic.

Lentšu leo re le šomišago go hlaloša bana ka sehlopheng sa boraro sa CP ke 'dystonic'.

Šomiša diswantšho go thuša sehlopha go kwešiša gore lentšu le dystonic le ra goreng.

GOTSEBA BANA BAO BA NAGO LE DYSTONIC:

Re ka tseba gore ngwana o na le dystonic ka go mo emela gore a iketle gomme wa mo kgopela gore a dire se sengwe. Ka pela ge a leka go sepela, mmele wa gagwe o tla thoma go ngagega mešifa. Bana ba ba tloga ba hwetša go le boima go dira gore dihlogo tša bona di be gare. E ka wela ka pele goba ba iša dihlogo tša bona morago kudu. Go boima go bona go kopanya diatla tša bona gare. Gantši ba dira gore matsogo a bona a ngagege mešifa gomme a tšwela ka mahlakoreng, kgole le mebele ya bona. Seo se tlwaelegilego ka bana bao ba nago le dystonic ke gore mmele wa bona o ka lebelelega o phetlagane, goba maoto a bona a a phetlagana a menagana.

Šomiša diswantšho go bontšha sehlopha ka fao o ka tsebago ngwana yo a nago le dystonic.

Ka mehla ga go bonolo go bona ge eba ngwana o o na le spasic goba o na le dystonic. Bana ba bangwe ba ka ba le spasic le dystonic ka nako e tee. Ge bana ba wela ka sehlopheng sa go feta se 1 sa CP re ba bitša gore ba “kopantše bolwetši”.

Naa o nagana gore ngwana wa gago o wela ka sehlopheng sefe?
Naa ke ka lebaka la eng?

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Re hlalošitše dihlopha tše 3 tše kgolo tša CP.

Bana ba bangwe ba na le sepasiki ebile ba ngagega mešifa dinako ka moka.

Bana ba bangwe ba na le choreoathetoid ebile ba sepela kudu.

Bana ba bangwe ba na le dystonic gomme ba ngagega mešifa ka pela ge ba leka go dira se sengwe goba ge ba thaba.

Bana ba bangwe ba kopantše malwetši a ka gobane ba wela ka sehlopheng sa go feta se 1.

BANA BA MAEMO A 1:

Bana ba maemo a 1 ba ka sepela ba ya ka gare le ka ntle ba nnoši gomme ba namela le go theoga ditepisi ka ntle le go ithekga ka se sengwe. Ba ka tšhabeša le go taboga, eupša ba ka no se dire ka lebelo go swana le bana ba bangwe gomme go ikokotlela ga bona ga go kaone go swana le bana bao ba se nago le CP.

BANA BA MAEMO A 2:

Bana ba maemo a 2 ba ka sepela ba ya ka gare le ka ntle ba nnoši eupša ka ntle go ka ba boima go bona. Ba ka namela le go theoga ditepisi ge e le gore go na le se ba ka ithekgago ka sona. Lebala leo le sego la lekanela le mafelo ao a tletšego ka dilo a dira gore go be boima go bona go sepelasepela. Ga ba kgone go tšhabeša goba go taboga.

9

Maemo ao a fapanego a CP

Ka ge re boletše mo nakong ye e fetilego, go na le ditsela tše 3 tše ka tšona re ka hlalošago bana bao ba nago le CP. Mokgwa wa bobedi ke go hlaloša bana go ya ka fao ba ka kgonago go sepela ka bobona. Go na le maemo a 5 gomme bana ka moka bao ba nago le CP ba ka hlalošwa go ya ka le 1 la maemo a.

Bea seswantšho o hlaloše gore ngwana wa maemo a 1 a ka kgona go dira eng.

Bea seswantšho o hlaloše gore ngwana wa maemo a 2 a ka kgona go dira eng.

BANA BA MAEMO A 3:

Bana ba maemo a 3 ba ka sepelasepela ba nnoši ge e le gore ba na le sedirišwa sa go ba thuša, sa go swana le wilitšhere goba koloyana, le ge lebala le lekanetše. Ba ka kgona go šomiša wilitšhere ka bobona, eupša ba hloka thušo ge ba sepela maeto a matelele. Ba kgona go dula ka bobona.

BANA BA MAEMO A 4:

Bana ba maemo a 4 ba šomiša diwilitšhere dinako tše ntši gomme ba nyaka motho yo a ka ba kgototšago. Ba ka kgokologa ka bobona gomme b aka kgona go sepelasepela lebatong ka bobona –go fa mohlala ba sepela ka mekokotlo ya bona gob aka dimpa tša bona gob aka go kgokologa. Ga ba kgone go dula ka bobona eupša ba ka kgona go dula ge o ba thekga.

Bea seswantšho o hlaloše gore ngwana wa maemo a 3 a ka kgona go dira eng.

Bea seswantšho o hlaloše gore ngwana wa maemo a 4 a ka kgona go dira eng.

BANA BA MAEMO A 5:

Bana ba maemo a 5 ba ka se kgone go ya felo ba nnoši. Ba ka se kgone go dula ka bobona ebile ba ka se kgone go kgokologa go thoma ka mekokotlo ya bona go fihla ka dimpa tša bona gob aka dimpa tša bona go fihla ka mekokotlo ya bona. Ba ka kgona go kgokologa gannyane go ya ka mahlakoreng. Ge o bea ngwana ka pa ya gagwe, a ka kgona go kuka hlogo ya gagwe gannyane, eupša ga se bana ka moka ba maemo a 5 bao ba ka kgonago go emiša dihlogo tša bona gob aba kgokologela ka mahlokoreng. Mokgwa o tee wa go tseba ngwana wa maemo a 5 ke gore ga a kgone go fetoša lehlakore la gagwe, o no dula ka tsela ye o mmeilego ka yona.

Bea seswantšho o hlaloše gore ngwana wa maemo a 5 a ka kgona go dira eng.

Bana ba maemo a 4 le 5 ba sepela gannyane kudu ka bobona, gomme ka fao go bohlokwa kudu go ithuta ka fao o ka ba beago mosegare ka gobane ga ba kgone go e dira ka bobona.

Naa o nagana gore ke maemo afe ao a hlalošago ngwana wa gago?
Naa ke ka lebaka la eng?

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Bana bao ba nago le CP ba ka hlaloša bjalo ka yo mongwe wa ka maemong a 5.

Maemo a a re botša gore ngwana a ka dira tše ntši bjang.

Bana ba maemo a 1 go fihla go 3 ba kgona go sepela ka bobona.

Bana ba maemong a 4 le 5 ba nyaka thušo gore ba sepele goba go fetošā mahlakore ka gobane ga ba kgone go dira se ka bobona.

DITSELA TŠE 3 TŠEO DITHO TŠA MMELE DI KA AMEGAGO:

Bana ba bantši bao ba nago le CP ba amega mmeleng wa bona ka moka. Se se ra gore matsogo le maoto a swara bothata ka go sepela. Ngwana wa mohuta wo re mmitša gore o 'quadraplegic'. Ka boripana re re o 'quad'.

Bana ba bangwe ga ba amege matsogong eupša ba amega maotong. Ka tlwaelo bana ba ba kgona go dula fase gomme ba šomiša diatla tša bona, eupša ba swara bothata kudu go sepela. Ka dinako tše dingwe matsogo a amega gannyane, eupša maoto a amega kudu go feta matsogo. Ngwana wa mohuta wo re mmitša 'o golofetše gabedi'. Ka boripana re re o 'tae'.

Bana ba bangwe ba amega ka lehlakoreng le tee la mmele wa bona. Se se ra gore ba swara bothata go sepetša matsogo le maoto a bona ka lehlakoreng le tee la mmele. Ngwana wa mohuta wo re mmitša gore o 'hemiplegic'. Ka boripana re re ba 'hemi'.

10

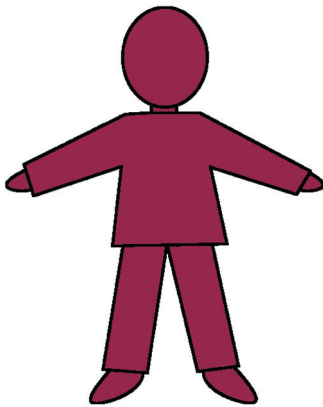
Ditho tša mmele tše di amegago

Mokgwa wa boraro wo re ka hlalošago bana bao ba nago le CP go ya ka ditho tša mmele tše di amegago. Go na le ditsela tše 3 tše kgolo tše o ditho tša mmele tša ngwana di ka amegago ka gona.

Bea diswantšho tše 3 o hlaloše ditsela tše 3 tše o ditho tša mmele di ka amegago ka tšona.

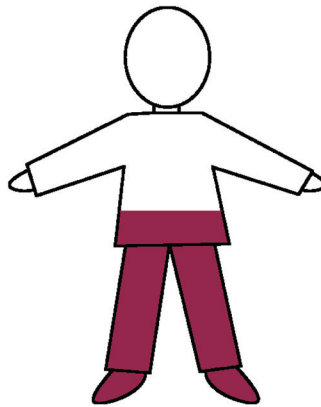
Quad

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 1 - Introduction to CP

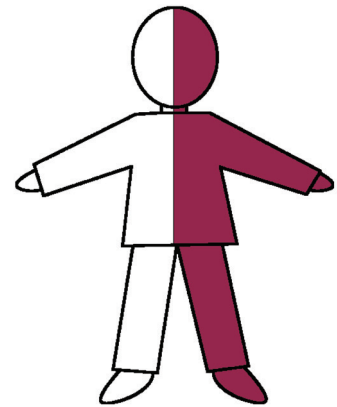
Di

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 1 - Introduction to CP

Hemi

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 1 - Introduction to CP

Šomiša diswantšho go bontšha ka fao bana ba ba lebelelegago ka gona.

**Naa ke ditho dife tša mmele wa ngwana wa gago tše di amegago?
Naa ke lentšu lefe leo o ka le šomišago go ba hlaloša?**

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Bana bao ba nago le CP b aka hlalošwa go ya ka gore ke ditho dife tša mebele ya bona tše di amegago.

Re šomiša mantšu a 'quad', 'di' le 'hemi' go ba hlaloša.

Bjale ka sehlopha bjale mogo re tlo leka go kwešiša bjalo ka sehlopha gore ke eng se se bakago CP.

Naa o nagana gore ke eng se se bakilego CP go ngwana wa gago?

Efa yo mongwe le yo mongwe sebaka sa go araba.

Naa o tseba bjang gore seo o sa tšwago go se araba ke sona selo sa mmakgonthe se se bakilego se? Naa go na le motho yo mongwe yo a go boditšego se?

Naa ke mang yo a go boditšego gore selose se bakilego bolwetši ke eng le gore ba tseba bjang gore selo se se bakilego bolwetši ke eng?

Šomiša dipotšišo go kwešiša gore dikgopolo tša batswadi ka ga bolwetši di tšwa kae.

Ka dinako tše ntši selo se se bakago CP go ngwana ga se tsebje, ka gobane go boima go tseba gore go senyega ga bjoko go hlagile neng. Le ge e le gore gantši ga re tsebe se se bakilego bolwetši, goba se se hlagilego goba ke ka lebaka la eng se hlagile, go na le se sengwe seo re se tsebago: Ga se phošo ya mma ge ngwana wa gagwe a na le CP.

Ka dinako tše dingwe go na le dilo tše di hlagilego tše di ka dirago gore go kgonagale kudu gore ngwana a be le CP goba a be kotsing ya go ba le CP. Tše dingwe tša dilo tše di ka hlagela mma ge a sa imile, tše dingwe tša tšona di ka hlaga ge a belega gomme tše dingwe tša tšona di ka hlagela lesea ka morago ga ge le belegwe.

A re thomeng ka go boledišana ka ga seo se hlagetšego mma e ka ba pele goba ge a belega.

DILO TŠE DI HLAGETŠEGO MMA TŠE DI KA BAKAGO CP:

- *Ge mma a na le bolwetši goba phetetšo – mma a ka fetetša lesea ka bolwetši bjo ge lesea le sa gola ka gare ga gagwe.*
- *Ge mma a na le kgatelelo ya godimo kudu ya madi, kudukudu ka kgwedi ya mafelelo ya boimana se se ka ama lesea.*
- *Ge mma a enwa diphilisi tše di ka kwešago lesea bohloko, kudukudu diphilisi tše di sego tša laelwa ke ngaka.*
- *Ge nako ya mma ya go belega e ka tla pele ga nako.*
- *Seemo sefe goba sefe seo lesea le ka palelwago ke go tšwa. Go fa mohlala ge letheke la mma le le lennyane kudu. Ge lesea le palelwa ke go tšwa, nako ya go belega e le ye telele e bile e le boima. Ge go tšea nako e telele gore lesea le tšwe, lesea le ka lapa kudu gomme la ba bothateng gomme la se hwetše oksitšene ye e lekanego, goba go betha ga pelo go ka fokola kudu.*
- *Ka dinako tše dingwe go ka no ba go bile le bothata e sa le ka pela boimaneng gomme ka lebaka le lesea ga le sepele gabotse ka gare ga mma. Bjale ge e le nako ya go belega, lesea le swara bothata gomme go tšea lebaka le letelele kudu gore le belegwe.*
- *Ge mma a eba le masea a mafahlana – go ka tšea lebaka le letelele kudu gore lefahlana la bobedi le belegwe.*
- *Go amega kotsing ye e bakilego kgobalo hlogong ya lesea, go swana le kotsi ya sefatanaga goba ge mma a bethwa.*

Bea seswantšho gomme o hlaloše selo se sengwe le se sengwe seo se ka hlagelago mma seo se amago lesea.

Dilo tše di hlagelago mma tše di ka bakago CP:

- Bolwetši goba phetetšo
- Kgatelelo ya madi ya godimo kudu
- Go nwa diphilisi tše di ka kwešago lesea bohloko
- Go belega pele ga nako
- Seemo sefe goba sefe seo lesea le ka palelwago ke go tšwa
- Go ba le masea a mafahla
- Tiragalo ye e ka gobatšago hlogo ya lesea

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 1 - Introduction to CP

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

Tše ke dilo tše di ka hlagelago mma tše di ka oketšago sebaka sa gore lesea le be le CP pele goba ka nako ya pelego. Bjale a re boledišaneng ka ga dilo tše di ka hlagelago lesea tše di mmeago kotsing ya gore a be le CP.

DILO TŠE DI HLAGETŠEGO MMA TŠE DI KA BAKAGO CP:

- *Ge lesea le ka belegwa pele ga nako kudu (pele ga dikgwedi tše 8).*
- *Ge ka morago ga pelego, go na le go tšwa madi ka bjokong – se se ka tloga se hlagela masea ao a belegwago pele ga nako kudu pele ga nako ya bona ya mmakgonthe ya pelego.*
- *Ge ka morago ga go belegwa, lesea le ka fetelwa ke bolwetši ka bjokong bja go swana le meningitis goba meningitis ye e amanago le TB.*
- *Ge lesea le ka hwa dithunthwane ka pela ka morago ga go belegwa. Go hwa dithunthwane mo matsatšing a mmalwa ka morago ga ge lesea le belegwa ka tlwaelo ke sešupo sa gore bjoko bo ka no ba bo senyegile le gore ga se bja hwetša oksitšene ye e lekanego nakong ya tsheopedišo ya pelego.*

DILO TŠE DI SA BAKEGO CP:

- *Thobalano nakong ya boimana*
- *Kgatelelo ya maikutlo*
- *Badimo bao ba befetšwego*
- *Go se botegelane ka lenyalong*
- *Boloi*
- *Meboya e mebe*
- *Kotlo go tšwa go Modimo*
- *Leabela go tšwa go wa ka lapeng*

Bea seswantšho o hlaloše se sengwe le se sengwe se se ka hlagelago lesea ka morago ga ge le belegwe.

Dilo tše di hlagelago lesea tše di ka bakago CP:

- Go belegwa pele ga nako kudu (*pele ga dikgwedi tše 8*)
- Go tšwa madi ka bjokong
- Go fetelwa ke bolwetši ka bjokong (*meningitis goba TB meningitis*)
- Go ba le bolwetši bja go wa ka pela ka morago ga pelego

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 1 - Introduction to CP

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

Tše ke dilo ka moka tše di ka oketšago sebaka sa gore lesea le be le CP. Eupša go bohlokwa go gopola gore fela ka lebaka la gore dilo tše di oketša sebaka sa go ba le CP, se ga se re gore ka mehla di tla baka Bolwetši bja go golofala mešifa.

Bjale ka ge re boledišane ka ga seo se bakago CP, a re bolwedišaneng ka ga dilo tše di ka se bakego CP.

Bea seswantšho o laetše ntlha ye nngwe le ye nngwe. Dumelela sehlopha se ahlaahle maikutlo a sona ka ga seo o ba boditšego sona.

CP Dilo tše di sa bakego CP:

- Thobalano nakong ya boimana
- Kgatelelo ya maikutlo
- Badimo bao ba befetšwego
- Go se botegelane ka lenyalong
- Boloji
- Meboya e mebe
- Kotlo go tšwa go Modimo
- Leabela go tšwa go wa ka lapeng

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 1 - Introduction to CP

Batswadi ba bantši ba bona eke ke phošo ya bona ge ngwana wa bona a na le CP gomme ba phela bophelo bja bona ba ipona molato. Se gantši ke ka lebaka la gore batho bao ba lego kgauswi le bona ba ba bona molato, ka gobane ba nagana gore dilo tše di ka baka CP, eupša ba phošo.

Gopola:

CP ga se phošo ya motswadi.

Ke selo seo go se nago le motswadi yo a ka se laolago.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Gantši kudu selo se se bakago CP go ngwana ga se tsebje.

Re tseba fela ka ga mabaka a kotsi ao a ka oketšago sebaka sa gore lesea le be le CP.

Tše dingwe tša dilo tše di hlagela mma gomme tše dingwe di hlagela lesea.

Ga se phošo ya motswadi ge ngwana wa gagwe a na le CP – se ga a kgone go se laola.

NAA KE KA LEBAKA LA ENG BANA BA KA SE BOLAWE KE CP:

CP ga bo bolae bana, eupša bana bao ban ago le CP ba ka hlokofala ka lebaka la dilo tše le rena di ka re bolayago. Ge ngwana yo a nago le CP a a hlokofala, ka tlwaelo ke ka lebaka la gore ba ile ba babja gomme se sa dira gore ba babje kudu go swana le TB, phetetšo ya mafahla, goba go se kgone go hema gabotse. Ge ngwana a na le bolwetši bja go hwa dithunthwane, gomme a sa nwe dihlare, bolwetši bja go hwa dithwanthwane bo ka mpefala mo e lego gore ngwana a ka idibala. Ge ngwana a ka se išwe sepetlele ka pela kudu, gona go a kgonagala gore lesea le ka hlokofala.

Bana bao ba nago le CP ba a gola ba ba bana ba mahlalagading le go ba batho ba bagolo bao ba nago le CP. Gantši ga re bone batho ba bagolo ba bantši bao ba nago le CP ka mefelong a magaeng, ka gobane ge ba dutše ba gola ba eba boima, go ba boima kudu go ba iša sepetlele.

Naa o nagana gore bana ba ka bolawa ke CP?
Naa ke ka lebaka la eng?

Ka morago ga ge yo mongwe le yo mongwe a ntšhitše maikutlo a gagwe, hlaloša gore ke ka lebaka la eng bana ba ka se bolawe ke CP.

Šomiša diswantšho go bontšha sehlopha gore bana bao ban ago le Bolwetši bja go golofala mešifa ba ka ba bana ba mahlalagading gomme ya ba batho ba bagolo bao ba nago le CP.

NAA KE KA LEBAKA LA ENG CP BO SA ALAFEGE:

Ga go na kalafo ya CP. Ge go se na go ba le tshenyo bjokong, se se ka se lokišwe. Le dingaka tše kaone lefaseng di ka se fodiše CP. Bo ka se fodišwe ke ophareišene goba ke dihlare dife goba dife di ka be di etšwa go ngaka goba go ngaka ya setšo. Ga go kgathale gore o na le tšhelete ye kaakang. Ga go na le tšhelete ye ntši ye e ka dirago gore e fodiše ngwana yo a nago le CP. CP ke bja bophelo ka moka. Ngwana yo a nago le CP o tla no dula a na le bolwetši bjo.

Ditsebi tša tshepedišo ya marapo le dingaka di ka thuša ngwana yo a nago le CP go ba motho yo mokaone, eupša ba ka se kgone go tloša CP.

Naa o nagana gore CP bo ka alafega?

Ka morago ga ge yo mongwe le yo mongwe a file maikutlo a gagwe, hlaloša gore ke ka lebaka la eng bolwetši bja CP bo ka se alafege.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Bana bao ba nago bolwetši bja CP ba tla ba le bjona bophelo ka moka.

Ba tla ba bana ba mahlalagading gomme ka morago ga fao ya ba batho ba bagolo ge b aka dula ba phetše gabotse.

Ga go na ngaka, sehlare, ophareišene goba motšhene wo o ka lokišago tshenyo ya bjoko.

GO YA SEKOLONG:

Re boletše mo nakong ye e fetilego gore ngwana yo mongwe le yo mongwe yo a nago le CP o fapane le gore seo ba kgonago go se dira se ya ka gore ke dikarolo dife tša bjoko tše di senyegilego. Go swana le go ithuta. Bana ba bangwe bao ba nago le CP ba ka ithuta go swana le ngwana ofe goba ofe gomme bana ba bangwe ba ka ithuta fela dilo tše bonolo.

Ge ngwana yo a nago le CP a ka ithuta go swana le bana ba bangwe, gona o swanetše go ya sekolong seo se ka mo thušago go ithuta le ge a na le bothata bja go sepela. Ka maswabi gona le dikolo tše tše mmalwa kudu ka fao go ka ba boima gore bana ba amogelwe go tšona.

Bana ba bangwe bao ba nago le CP ba ka ithuta sekolong sefe goba sefe, eupša ba hloka go ba le motho kgauswi le bona dinako ka moka yo a ka ba thušago ka phapošing ya dithuto

Naa o nagana gore bana bao ba nago le CP ba ka ya sekolong?
Naa ke ka lebaka la eng?

Ka morago ga ge yo mongwe le yo mongwe a file maikutlo a gagwe, hlaloša gore ke ka lebaka la eng bana ba bangwe ba ka ya sekolong mola ba bangwe ba ka se kgone go ya sekolong.

Kgopela ngaka go go eletša ka ga ka fao ngwana wa gago a ka ithutago ka gona le ge eba a ka ya sekolong goba aowa. O swanetše go kgona go go fa keletšo ya gore ke dikolo dife di lego gona le gore o ka dira dikgopelo go tšona bjang.

Gopola gore bana ka moka bao ba nago le CP ba na le bokgoni bja go fetoga ka fao bana ka moka bao ba nago le CP ba ka ithuta se sengwe le ge eka ba se sennyane kudu. Re se ke ra emiša go leka go ba ruta dilo tše mpsha.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Bana bao ba nago le CP ba ka ya sekolong ge e le gore ba kgona go ithuta.

Gore ba kgona go ithuta go fihla kae go ya ka gore ke dikarolo dife tša bjoko bja bona tše di senyegilego.

Kgopela ngaka ya gago gore e go eletše ka ga go tsenya ngwana wa gago sekolo.

14

Mafelelo a wekešopo

Aroganya sehlopha ka dihlophana tša ba babedi.

Ke nyaka gore le ahlaahleng ka bobedi bja lena seo le ithutilego sona lehono ka ge go bile le tshedimošo e ntši e mpsha ka mo wekešopong ye.

Efa yo mongwe le yo mongwe metsotso e mmalwa go bolela.

Ke nyaka gore le arabeng dipotšišo tše 2 ge le sa dutše ka bobedi bja lena.

**Naa o tlo botša ba lapa la gago eng ka morago ga wekešopo ye?
Naa se se tla ba boima bjang?**

Efa yo mongwe le yo mongwe dikarabo tše mmalwa go ahlaahla dikarabo tša bona.

Bjale ka ge wekešopo e fihlile mafelelong, naa go na le yo a nago le dipotšišo pele re tswalela?

Bala pampiri ye e fiwago batswadi le sehlopha gomme o lekole ge eba go na le dipotšišo ka ga yona.

Tswalela wekešopo gomme o netefatše gore yo mongwe le yo mongwe o ikwa gore dipotšišo tša gagwe di arabilwe.

2

CP bjalo ka Mokgwa wa Bophelo

*Go hlokomela ngwana wa ka
mosegare ka moka.*

Didirišwa

Ka mo wekešopong ye o tla swanelwa ke go ba le:

Letlakala le legolo la pampiri

Makhinopene

Mosamelo goba lepai le le phuthilwego

1

O amogetšwe

Amogela yo mongwe le yo mongwe ka sehlopheng gomme o netefatše gore ba lokologile pele o ka thoma.

Pele ga ge re thoma ka wekešopo ye, naa ke selo sefe se tee seo o se boditšego ba lapa la gago ka ga CP le gore ba arabile bjang ditaba tša gago?

Bea dipoelo gomme o di bale le sehlopha.

Workshop 2 - Dipoelo

- Se re se bolelago ge re re “Go hlokomela yo a nago le CP ke mokgwa wa bophelo”.
- Ka fao bana bao ba nago le CP ba fetogago ka gona ge nako e dutše e sepela.
- Mekgwa ye e thušago go bea bana bao ba nago le CP ka maemo ao a fapanego.
- Mekgwa ye e thušago go hlokomela bana bao ba nago le CP.
- Ka fao re ka dirago dilo tša letšatši le lengwe le le lengwe ka mokgwa wo o thušago bana bao ba nago le CP.

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 2 - CP as a Way of Life

Ka wekešopong ye e fetilego re ithutile gore:

1. CP ke bja bophelo ka moka. Ngwana o tla dula a na le CP gomme e ka se sepele.
2. Bana ka moka bao ba nago le Bolwetši bja go golofala mešifa ba na le bothata bja go sepela.
3. Le ge e le gore re ka se kgone go fodiša CP, bana ka moka ba na le bokgoni bja go fetoga.

Go hlokomela ngwana yo a nago le CP ke mokgwa wa bophelo gomme ka fao bana bao ba nago le CP ba fetogago ka gona, go ya ka gore ba tšea nako ya bona letšatši le lengwe le le lengwe bjang.

Tše ke dilo tše re tlogo boledišana ka ga tšona lehono:

- Se re se bolelago ge re re “Go hlokomela yo a nago le CP ke mokgwa wa bophelo”.
- Ka fao bana bao ba nago le CP ba fetogago ka gona ge nako e dutše e sepela.
- Mekgwa ye e thušago go bea bana bao ba nago le CP ka maemo ao a fapanego.
- Mekgwa ye e thušago go hlokomela bana bao ba nago le CP.
- Ka fao re ka dirago dilo tša letšatši le lengwe le le lengwe ka mokgwa wo o thušago bana bao ba nago le CP.

GO HLOKOMELA NGWANA YO A NAGO LE CP KE MOKGWA WA BOPHELO:

Ka mo wekešopong ye re tlo boledišana ka ga dikgopolo tše dingwe tše di thušago tša go hlokomela bana bao ba nago le CP, eupša dikgopolo tše ga se boitšhidullo. Ga se ga nako ye itšego ya mosegare goba tša go dirwa makga a mangwe a mmalwa a mosegare. Tše ke dikgopolo tša nako ye nngwe le ye nngwe ge re dira selo sefe goba sefe ka ngwana yo a nago le CP. Se ke ka lebaka leo ngwana yo a nago le CP a nago le bothata bja go sepela gomme go palelwa fa ga go direge fela ka letšatši le lengwe, se se dula se ama ngwana. Ka fao re swanetše go dula re šoma le ngwana ka mokgwa wo e lego gore go a thuša gore mmele wa ngwana o se ke wa mpefala go feta ka fao o lego ka gona.

Se ke ka lebaka leo re rego go hlokomela ngwana yo a nago le CP ke mokgwa wa bophelo, ka lebaka la gore dikgopolo tše re ithutago tšona ke dilo tše re swanetšego go di dira mosegare ka moka, letšatši le lengwe le le lengwe – e sego dinako tše itšego tša mosegare goba matšatši a itšego a beke. Ga se boitšhidullo, ke mokgwa wa go phela bophelo bja rena le ngwana wa rena. Go itšhidulla letšatši le lengwe le le lengwe go ka thuša, eupša ga se gwa lekana go ka thibela seemo sa ngwana go mpefala.

3

Bolwetši bja go golofala mešifa ba mokgwa wa bophelo

Bana bao ba nago le CP ba tla ba batho ba bagolo bao ba nago le CP gomme ge ba dutše ba gola, ba tla fetoga. Ba ka fetoga ka mokgwa o mokaone gob aka mokgwa wo o sa kgahlišego, go eya ka gore ba tšea mosegare wa bona ba dira eng.

Ka mo wekešopong ye, re tla ithuta ka fao re ka thušago bana ba go fetoga ka mokgwa o mokaone le gore seemo sa bona se se ke sa mpefala. Gore re kgone go ithuta se, sa mathomo re swanetše go kwešiša gore CP ke mokgwa wa bophelo.

Hlaloša gore re bolela eng ge re re "go hlokomela ngwana yo a nago le CP ke mokgwa wa bophelo".

KANEGELO YA NTLWANA:

A re šomišeng mohlala wa ntlwana go re thuša gore re kwešiše. Ge e le gore o na le ntlwana e botse, ye e nago le marulelo a mabotse le maboto ao a tiilego, e tla ba lefelo leo le bolokegilego le o ka dulago ka go lona. Ge e le gore o no dula fela ka gare ga ntlwana gomme o sa ke o dira se sengwe go dira go e lebelelege e le botse e bile e tiile, ge nako e dutše e sepela e tla thoma go lebelelega e sa kgahliše. Ge o ka e tlogela nako e telele kudu, e tla swana le ntlwana ye e lego ka seswantšhong sa bobedi.

Ge o dula ka ntlwaneng gomme o nyaka gore e be ntlo ye e bolokegilego lebaka le letelele, gona o swanetše go e hlokomela ka go thiba marulelo, ka go lokiša maboto le go e penta gape. Ka yona tsela ye, ngwana yo a nago le CP yo a tlogetšwego ka maemong fao a hlokago thušo goba a sa hlokomelwe ka mokgwa wo o mo thušago, seemo sa gagwe se tla mpefala ge nako e dutše e sepela. Bana bao ba nago le CP (kudukudu ba maemo a 4 le a 5) ga ba kgone go itirela tše ntši ka fao re swanetše go ba thuša gore re kgone go dira gore seemo sa bona se se mpefale ge nako e dutše e sepela.

Re boletše mo nakong ye e fetilego gore bana ka moka bao ba nago le CP ba na le bokgoni bja go fetoga gomme bana ba bangwe ba ka fetoga kudu go feta ba bangwe go eya ka go senyega ga bjoko. Ntlwana e na le bokgoni bja go fetoga gomme sebakeng sa go no hlokomela fela ntlwana, go na le dilo tše ntši tše re ka di dirago go e kaonafatša. Se le sona ke nnete go bana bao ba nago le CP. Ba na le bokgoni bja go fetoga ka mokgwa o mokaone, eupša ba ka se fetoge ge re sa ba thuše go fetoga.

4

Phetogo e ka ba kaone goba ya ba e mpe

Bana bao ba nago le CP ba fetoga ge nako e dutše e sepela gomme phetogo ye e ka ba e kaone goba ya ba e mpe. Ge ngwana a kgona go itshepetša gannyane a nnoši, re swanetše go dira kudu go thuša ngwana gore a sepele. Se ke ka lebaka la gore ge ngwana a kgona go itshepetša gannyane, a ka bolokega ge a tlogela ka maemo ao a lego ka ona.

Šomiša diswantšho go hlaloša kanegelo ya ntlwana.

Go bana bao ba lego ka go maemo a 4 goba a 5, go ka ba boima go bona bontši bja diphetogo ge nako e dutše e sepela, kudukudu ge ngwana a gola – eupša seemo sa ngwana se ka mpefala ge re ka se dire se sengwe go se thibela.

Go bana bao ba lego go maemo a 1, 2 le 3, go bonolonyana go bona phetogo e kaone ge nako e dutše e sepela, eupša go sa na le dikarolo tše dingwe tša mebele ya bona ye e ka mpefalago ge re sa ba thuše

5

Naa ke phošo efe ye e ka diregago ge nako e dutše e sepela

A re lebeleleng mohlala wa seo se ka diregago go bana bao ba nago le CP ge nako e dutše e sepela.

Bea diswantšho.

Ge o lebelela diswantšho tše, o kgona go bona gore ngwana yo o kgona go ema le go robala ka maemo a makaone. Diatla tša gagwe di kgona go bulega gomme o lebelelega a iketlile.

Naa o nagana gore ngwana yo o tla lebelelega bjang mo mengwageng ye 10 ye e tlogo? Naa mmele wo o tla fetoga bjang?

Dumelela sehlopha se arabe le go ahlaahla dikgopolo tša bona.

KA FAO NGWANA A LEBELELEGAGO KA GONA MO LEBAKENG LE:

Bjale ngwana yo re mo lebeletšego ke wa mahlalagading. Ka mo diswantšhong tše, o o kgona go bona gore mmele wa gagwe ga o sa le thwii gomme matheka a phetlegetše ka lehlakoreng le tee. Ge matheka a phetlagana, mokokotlo le ona o a phetlagana gomme o ka se sa otlollwa wa ba thwii gape. Le ge e le gore a ka bewa ka gare ga koloyana, o kgona go bona gore a ka se kgone go dula thwii ka gobane matheka a gagwe le mokokotlo di phetlegile. Ge o lebelela dikhuru tša gagwe le manao a gagwe, o o kgona go bona gore a ka se sa kgona go ema.

*Bea diswantšho gomme le bolešaneng ka gore ngwana o lebelelega
bjang mo lebakeng le bjalo ka ngwana wa mengwaga ya
mahlalagading.*

Diphetogo tše tša ge nako e sepela di direga ka pela kudu go bana bao ba lego go maemo a 4 goba a 5, ka gobane ga ba itshepetše ba nnoši. Mokgwa o bohlokwa kudu wa go thibela gore seemo sa ngwana se se ke sa ba se sempe go swana le ka mo seswantšhong, ke go netefatša gore ka mehla ba ba ka maemo a makaone le gore ga ba no tlogelwa go robala godimo ga mpete. Gopola gore ngwana o tla thoma go ngagega mešifa ge a le ka maemo ao a tšeago nako e ntši ka yona. Ge a tšea nako ya gagwe a robetše mpeteng gomme maoto a gagwe a ile ka lehlakoreng, gona o tla ngwagega mešifa a le ka maemo ao gomme matheka le mokokotlo wa gagwe di tla phetlega.

MOLAETŠA O MOGOLO

Bana bao ba nago le CP baka fetoga ka mokgwa o mokaone goba ka mokgwa wo mobe, go eya ka gore ba hlokometšwe bjang.

Bana bao ba nago le CP ba tla ngagega mešifa ka maemo ao ba tšeago nako e ntši ba le ka ona.

Re ka thibela gore bana bao ba nago le CP ba se ke ba mpefala ge nako e dutše e nako e dutše e sepela.

NGWANA WA MAEMO A 4 GOBA A 5:

Yo ke ngwana wa maemo a 5 yo a ngwagegile mešifa le yo a hlokago thušo e ntši gore seemo sa gagwe se se ke sa mpefala. K age le kgona go bona gore mmagwe o tloga a šomile gaboima kudu gore seemo sa gagwe se se mpefale gomme e sa le ngwana yo a phetšego gabotse yo a sego a ngagega mešifa go tšwela pele. O sa kgona go ema ka maoto a gagwe gomme mmagwe o sa kgona go iša mmele wa gagwe go ya ka mahlakoreng ka moka fao mmele wa gagwe o bego o kgona go ya gona ge a be a sa le yo monnyane. Le ge e le gore ga go na phetogo e kgolo, o phela bophelo bja lethabo a sa kwe bohloko. Ge o lebelela seswantšho sa mathomo, o tla bona gore maoto a gagwe a ile ka lehlakoreng le tee. Se ke ka fao ngwana yo wa mahlalagading yo re sa tšwago go mmona a bego a tla lebelelega ka gona pele a ka thoma go mpefala gomme ngwana yo o be a tlo no ngangega mešifa ge nkabe mmagwe a be a se a šoma gaboima go thibela se.

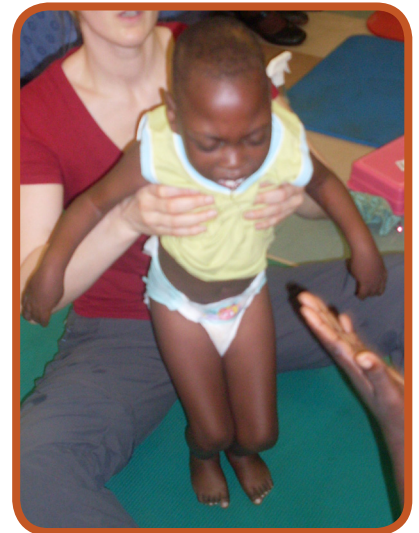
6

Seo se tla sepelago gabotse ge nako e dutše e sepela

Bjale a re lebeleleleng mehlala ya gore ke eng seo se ka sepelago gabotse go bana bao ba nago le CP ge nako e dutše nako e dutše e sepela.

Bea diswantšho gomme le boledišaneng ka ga ngwana wa maemo a 4 goba a 5.

NGWANA WA MAEMO A 1-3:

Yo ke ngwana wa maemo a 3 yo a nago le CP ye e hlakahlakanego. Ge o lebelela mmele wa gagwe le manao a gagwe ge a be a sa le yo monnyane, ga a bonale gore o tla kgona go ema le go sepela ka koloyana. Eupša o kgona go bona gore o ithutile go dula ebile o kgona go sepela ka koloyana. Ebile o fetogile ngwana yo a thabilego yo re mmonago ka diswantšhong ge a be a sa le ngwana.

Bea diswantšho gomme le boledišaneng ka ga ngwana wa maemo a 1-3.

MOLAETŠA O MOGOLO

Bana ba ka fetoga ka tsela e kaone ge nako e dutše e sepela.

Phetogo ye ke ye nnyane go bana bao ba lego go maemo a 4 goba a 5, eupša eupša re ka thibela gore seemo sa bona se se mpefale.

Phetogo ye e bonolo go e bona go bana bao ba lego go maemo a 1-3, eupša phetogo ye e ka se direge ge re sa hlokomele ngwana ka mokgwa wo o thušago mosegare.

7

Naa ke ka lebaka la eng maemo a makaone a le bohlokwa ka tsela ye

Re tšea letšatši le lengwe re sepetša, re swere goba re kukile bana ba rena, eupša bontši bja letšatši la bona ba le tšea ba le ka maemo a mahlakore ao a fapanego. Ka mokgwa woo ngwana yoo a nago le CP a bewago ka gona go bohlokwa, kudukudu go ban aba maemo a 4 le a 5, ka gobane ga ba kgone go itshepediša.

Ge ngwana a ka tlogela a le ka maemo a tee sebaka se setelele, seemo sa gagwe se tla mpefala go swana le ntlwana nako e telele. A re boledišaneng ka fao re ka beago bana bao ba nago le CP ka mokgwa wo o thušago le go ba thibela gore seemo sa bona se se ke sa mpefala ge nako e dutše e sepela.

Bea diswantšho.

NAA KE KA LEBAKA LA ENG MAEMO A A LEHLAKORE A KA BA BOTHATA GO NGWANA YO A NAGO LE CP:

Ge re bea ngwana yo a nago le CP fase gore a khutše, gantši re ka bona gore maoto a ya ka lehlakoreng le tee. Go bana ba bangwe, maoto a ya ka lehlakoreng le tee gomme go bana ba bangwe leoto le tee le tsena ka gare gannyane. Eupša ka diswantšhong ka moka, dukhuru tša ngwana di lebelela lehlakoreng leo le fapanego le mmele wa gagwe.

Go robala ka tsela ye go dira gore matheka a rotoge go bana bao ba nago le CP gomme ge se se direga re re matheka a 'lokologilego taolong'. Le ge e le gore leoto le tee le retologa gannyane, letheka le tla lokologa taolong ge re tlogela ngwana a robetše ka maemo a.

Ge dikhuru di se tša lebelela lehlakoreng le tee go swana le mmele, matheka a a phetlega, le mokokotlo le ona o a phetlega, gomme matheka a a rotoga. Ge se se direga, ngwana o kwa bohloko kudu gomme re ka se kgone go fetša seo se hlagilego.

Bana ba bantši bao ba nago le CP ba swana le bana bao ba lego mo diswantšhong ge re ba bea fase gore ba khutše.

Naa ke eng se o se ratago ka ga mokgwa wo bana ba robetšego ka gona?

Naa bjale o nagana gore bothata ke eng ka mokgwa wo bana ba robetšego ka gona?

Hlaloša gore bothata ke eng ka ga ka mokgwa wo bana ba ba robetšego ka gona.

GO GOLA GA LELOKOLOGO LA LETHEKA:

Se ke seswantšho sa ka fao lelokologo la letheka le lebelelegago ka gona go ngwana yo a se nago le CP. O ka kgona go bona gore lerapo la letheka le na le nkoti ya go ya fase yeo lerapo la leoto le tsena ka go yona gabotse. Sebopego sa lerapo la letheka se thuša go dira gore lerapo la leoto le dule lefelong la maleba. Bana ga ba belegwe ba na le lelokologo la letheka leo le lebelelegago ka tsela ye. Ka morago ga ge ngwana a belegwe lelokologo la letheka le a gola ge ngwana a dutše a abula, a ema le ge a sepela. Go abula le go sepela go go bohlokwa kudu gore nkoti ya lerapo la letheka e be nkoti kudu go swana le ye re e bonago ka mo seswantšhong.

LELOKOLOGO LA LETHEKA GO NGWANA YO A NAGO LE CP:

Se ke seswantšho sa ka fao lelokologo la letheka le lebelelegago ka gona go ngwana yo a nago le CP. Bana bao ba lego go maemo a 4 le a 5 ga ba ke ba abula goba ba sepela gomme ka fao lelokologo la letheka la bona le dula le se nkoti kudu ka fao go bonolo gore lerapo la leoto le tšwe le rotoge goba le lokologe taolong ka gobane ga le lekane gabotse.

Bana bao ba nago le CP bao ba kgonago go sepela, le ge ba nyaka thušo, ba tla ba le tsenelelano ye e dutšego gabotse magareng ga lerapo la letheka le lerapo la leoto gore go se kgonagale kudu gore lerapo la leoto le tla tšwa. EUPŠA go bohlokwa gore bana ba itlwaetše go sepela ge e le gore ga ba kgone go sepela ba nnoši, ka fao re swanetše go ba thuša.

8

Naa ke ka lebaka la eng matheka a ka lokologa taolong le gona bjang

A re boledišaneng gore ke ka lebaka la eng matheka a ngwana a lokologa taolong ge nako e dutše e sepela.

Bea seswantšho o hlaloše ka fao lelokologo la letheke ka tlwaelo le golago ka gona go ngwana.

Lelokologo la letheke

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 2 - CP as a Way of Life

Bea seswantšho o hlaloše ka fao lelokologo la letheke le ka golago go ngwana yo a nago le CP.

Lelokologo la letheke la ngwana yo a nago le CP

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 2 - CP as a Way of Life

Bana bao ba lego go maemo a 4 le a 5 ba kotsing kudu ya gore matheka a bona a lokologe taolong.

Bothata bjo bogolo bja gore lelokologo la letheke le lokologe taolong ke gore go bohloko kudu le gore ge letheke le tšwele le rotogile, le ka se kgone go boela morago la tsena. Se se ra gore ngwana yo a nago le letheke leo le lokologilego taolong o tla dula a ekwa bohloko gomme o tla swanelwa ke go nwa dihlae gore bohloko bo tloge bophelong bja gagwe. Re ruta batswadi tshedimošo ye ka gobane re nyaka go thibela gore bana ba se kwe bohloko. Go bana ba bangwe re ka se kgone go e thibela gore e direge ka nako ye nngwe, eupša re ka kgona go e thibela gore e direge ge ba sa le ba bannyane. Ka mokgwa wo re hlokomelago bana mosegare, re ka ba fa mengwaga ye mentši kudu ye ba sa kwe bohloko ka yona.

MOŠOMO:

- *Kgopela gore motho yo mongwe e be moithaopi.*
- *Šomiša moithaopi wa gago go laetša ka fao re thekgago karolo ya godimo ya leoto la ngwana ge a robetše ka lehlakore la gagwe.*
- *Ba bontšhe gore ge ba bea mosamelo goba lepai leo le phuthilwego makgatheng ga maoto, re thuša go dira gore matheka le dikhuru di be thwii.*
- *Ge re sa thekge bogodimo bja leoto, bo goga letheka gomme se se ka baka gore letheka le lokologe le tšwe.*

9

Maemo ao a thušago ngwana yo a nago le CP

Nako le nako ge re bea ngwana yo a nago le CP fase gore a khutše, re swanetše go netefatša gore dikhuru di lebeletše lehlakoreng le tee go swana le mmele. Se ga se bohlokwa fela ge ba robetše ka mokokotlo wa bona, eupša ka maemo afe goba afe ao ba robetšego ka ona. Ge ngwana a robala ka lehlakore la gagwe, re swanetše go gopola go thekga bogodimo bja leoto la gagwe gore le se goge letheka.

○ tla swanelwa ke go ba le:

Go swana le ge re šomiša mosamelolepai go thekga bogodimo bja leoto la ngwana, re swanetše go šomiša se re nago le sona ka gae go leka go dira gore ba be maemong a makaone. Re ka šomiša mesamelole, ditoulo tše di rareditšwego nkgokolo, mapai le se sengwe le se sengwe se se lego ka ntlong seo se ka thušago. Eupša ka fao re dirago se go ngwana o tee, ga go swane le ka fao re swanetšego go dira ka gon go bana ba bangwe. Ngwana yo mongwe le yo mongwe o fapane ka fao re swanetše go nagana ka fao re ka ba thušago ka gona gore ba dule ba le maemong a makaone.

A re nyakeng dikgopolo tše itšego tša go thuša bana bao ba nago le CP go dula ka maemo a lehlakore a makaone.

Bea diswantšho le boledišaneng ka ga gore go šomišitšwe eng go ngwana yo mongwe le yo mongwe.

Bana ba ka moka ba robala ka maemo a lehlakore ao a fapanego le gore mesamelo le mapai a šomišitšwe ka mekgwa ye e fapanego go thekga bana.

?

Naa ke neng fao re beago ngwana ka maemo a lehlakore a go robala? Na aba robala mosegare ka moka? Naa ba robala fela ge ba swerwe ke boroko?

- Ge ba swerwe ke boroko.
- Ge ba khutša.
- Ge e le gore ba tlo raloka ba le ka maemo a lehlakore leo.

Bana bao ba nago le CP ba swanetše go robala fase ge ba khutša, ge ba robetše goba ge ba raloka. Ga go thuše gore ngwana a robale fase mosegare ka moka, le gape ga go thuše gore ngwana a dule fase mosegare ka moka. Gopola gore re boletše gore bana bao ba nago le CP ba tla ngagega mešifa ge ba eba ka maemo a tee a lehlakore lebaka le letelele. Ka fao ge ngwana a robetše fase dinako ka moka, mmele wa gagwe o tla ngagega mešifa gomme wa dula ka yona tsela yeo. Ge ngwana a dutše fase dinako ka moka, mmele wa gagwe o tla ngagega mešifa gomme wa dula ka yona tsela yeo. Bana bao ba nago le CP ba swanetše go šomiša maemo a lehlakore ao a fapanego mosegare go swana le bana ba bangwe.

Dilo tše mpsha tše tše re ithutilego tšona mabapi le go bea ngwana ga di bohlokwa fela ge ngwana a robetše fase, eupša di bohlokwa gape ge ngwana a dutše fase le ge a eme. Ge dikhuru di lebeletše lehlakoreng leo le fapanego le mmele ge ngwana a dutše fase goba a eme, se gape se tla baka gore matheka a lokologe taolong.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Ge re tlogela ngwana a le ka maemo a itšego a lehlakore, re swanetše go netefatša gore dikhuru di lebeletše thokong e tee go swana le mmele.

Ge re sa di beye gabotse, matheka a bona a tla lokologa taolong ge nako e dutše e sepela.

Ge ba dutše ka lehlakore la bona, re swanetše go thekga bogodimo bja leoto.

Se se bohlokwa go maemo ka moka a lehlakore, e sego fela ge ngwana a robetše fase.

A re kwešišeng gannyane ka ga go ema.

Naa re ka thuša bjang ngwana yo a nago le CP go ema?

- Thekga ngwana makgatheng ga maoto a gago
- Swara diatla tša ngwana wa gago
- Bea ngwana gore a ithekge ka leboto goba ka mmele wa gago
- Bea ngwana ka sebopego sa go ema
- Thekga ngwana le tafola goba le setulo

Bea diswantšho ge sehlopha se efa kgopolo e ngwe le e nngwe o šomiše diswantšho go šišinya dikgopolo dife goba dife tše sehlopha se sego sa gopola ka tšona.

GO EMA GO A THUŠA:

- *Netefatša gore manao ka bobedi a lebatong le gore a eme thwii. Maoto a se ke a išwa godimo gore manao a se ke a emelela godimop lebatong.*
- *Netefatša gore mmele wa ngwana o thwii le gore ga o wele ka lehlakoreng le tee.*
- *Netefatša gore matheka a ngwana a lebeletše pele le gore dikhuru le manao a thwii le gore a lebeletše ka thoko e tee go swana le mmele.*

Naa ke ka lebaka la eng o nagana gore ngwana yo a nago le CP o swanetše go ema?

- Go otlolla maoto
- Gore maoto a itlwaetše go rwala boima
- Go dira gore matheka a tiye
- Go oketša go ela ga madi le go dira gore pelo e tiye
- Go thuša ka go thibela go pipitlana ka teng
- Go thuša ka go hlatša

Go swana le go dula ka mahlakore a mangwe, ge re thuša ngwana yo a nago le CP gore a eme, re swanetše go netefatša gore o ema ka mokgwa wo o thušago le gore se se ka se bake kgobalo go bona ge nako e dutše e sepela.

Naa o nagana gore re ka dira bjang gore ngwana o eme ka mokgwa wo o thušago?

Dumelela sehlopha se arabe le go ahlaahla dikgopolo tša bona.

Bea diswantšho ge o dutše o hlaloša ka fao re ka dirago ka gona go netefatša gore ngwana o eme ka mokgwa wo o thušago.

Naa ke neng fao o naganago gore go ema go ka kweša ngwana bohloko?

- Ge e le gore ngwana o na le molala wo o sego wa tia goba hlogo e boima mo e lego gore ga a kgone go e bea thwii.
- Ge e le gore manao a ngwana ga a kgone go gata ka papetla lebatong.
- Ge ngwana a lla goba a bonagala a le bohlokong ge a ema.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Go na le ditsela tše ntši tše di fapafapanego tše re ka thušago bana bao ba nago le CP gore ba eme.

Go bohlokwa go bana bao ba nago le CP gore ba eme, ge fela ba ema ka tsela ye e thušago.

O se tsoge o dirile gore ngwana a eme ge e le gore go mmakela sehlabi.

GO HLOKOMELA NGWANA YO A NAGO LE CP:

Tše ke dintlha tše di ka thušago tše o ka di gopolago ge o hlokometše ngwana yo a nago le CP:

1. Sepetša ngwana ka go nanya gomme o mo fe nako

Bana bao ba nago le CP ba swanetše go sepetšwa ka go nanya. Ge re ba sepetša ka lebelo, ba ka ngagega mešifa kudu gomme ba swara bothata go sepela. Ge ngwana a iketlile, re swanetše go mo sepetša ka go nanya kudu gore a dule a le boleta mmeleng wa gagwe. Ge a thoma go ngagega mešifa, re swanetše go emiša go mo sepetša gomme re mo fe nako ya go iketla gape.

2. O se ke wa gapeletša mmele wa ngwana go sepela

Go sepetša matsogo a ngwana, maoto le mmele go swanetše go ba bonolo, ga se ra swanela go gapeletša mmele wa ngwana go sepela ka mekgwa ye o ka se di kgonego. Nako efe goba efe ge re gapeletša mmele wa ngwana go sepela, go tla ba bohloko go ngwana gomme ga re nyake go baka bohloko go yena.

3. Botša ngwana se o se dirago

Ge re thoma ka go sepetša ngwana ka ntle le go mmolediša, ga a tsebe gore o dira eng gomme a ka tshwenyega kudu ka ga seo se diregago. Se se tla dira gore a ngagege mešifa kudu mmeleng wa gagwe gomme go be bothata go yena go sepela.

Bjale k age re tseba ka fao re ka beago ngwana yo a nago le CP ka gona, a re ithuteng ka ga mekgwa ye e thušago ya go hlokomela ngwana yo a nago le CP.

Letšatši le lengwe le le lengwe go na le dinako tšeo re ka sepetšago, ra swara goba ra kuka ngwana wa rena. Ge re dira dilo tše, go na le ka tsela ye re ka di dirago ka gona mo go ka dirago gore seemo sa ngwana se be se sempe gomme go na le ditsela tšeo di ka dirago gore thuše ngwana.

Bea seswantšho gomme o hlaloše dintlha.

Go hlokomela ngwana yo a nago le CP:

- Sepetša ngwana ka go nanya gomme o mo fe nako.
- O se ke wa gapeletša mmele wa ngwana go sepela.
- Botša ngwana se o se dirago.

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 2 - CP as a Way of Life

Go hlokomela ngwana yo a nago le CP go ka ba boima ka gobane a ka ngangega mešifa goba a kgotoletša morago gomme re swanetše go ithuta ka fao re ka hlokomelago ngwana yo a nago le CP ka mokgwa wo o thibelago ngwana gore seemo sa gagwe se se ke sa mpefala.

Bana ba bangwe ba ngangega mešifa dinako ka moka go swana le bana bao ba lego spastic gomme bana ba bangwe ba kgotoletša morago goba ba dula ba sepela kudu go swana le bana bao ba lego dystonic goba choreoathetoid. Ka mokgwa wo re hlokomelago ngwana yo a nangegilego mešifa go fapana le ka fao re hlokomelago ngwana yo a kgotoletšago morago goba yo a dulago a sepetša ditho kudu.

GO SEPELA LE GO PHETLA:

Ye nngwe ya ditsela tše di thušago tša go dira gore ngwana yo a ngangegilego mešifa a lokologe mmeleng ke go ba sepetša ditho le go ba phetla. Bana bao ba ngangegilego mešifa ba swara bothata bja go sepetša ditho gomme ka fao re swanetše go ba thuša gore ba sepele ka ditsela tše e lego gore ga ba kgone. Bana bao ba amegilego kudu ga ba sepetše mebele ya bona ka ditsela ka moka tše bana ba bangwe ba kgonago ka gona, ka gobane ga ba kgone. Ge ngwana a amegile kudu re swanetše go sepetša mmele wa bona legatong la bona. Bana bao ba amegilego gannyane ga ba sepetše mebele ya bona ka ditsela ka moka tše bana ba bangwe ba kgonago, ka gobane go boima go bona. Ge ngwana a amegile gannyane re ka mo hlohleletša go sepetša mmele wa gagwe le ge go le boima.

Go phetlela mmele wa ngwana go ya ka mahlakoreng le gona go a thuša ka ge se e le ye nngwe ya še dingwe tša ditsela tše bana ba bangwe ba sepelago ka tšona. Gape ge ngwana a amegile kudu re swanetše go sepetša mmele wa gagwe legatong la gagwe, eupša ge ngwana a amegile gannyane, re ka hlohleletša ngwana go sepetša mmele wa gagwe ka boyena.

12

Go hlokomela ngwana yo a ngangegilego mešifa

Ge ngwana a ngangegile mešifa, re swanetše go lokolla mmele wa gagwe.

Naa o nagana gore re swanetše go dira eng go lokolla mmele wa ngwana yo a ngangegilego mešifa?

Dumelela sehlopha se arabe le go ahlaahla dikgopolo tša bona.

Bea diswantšho o hlaloše ka fao go sepela le go phetla go ka lokollago mmele wa ngwana yo a ngangegilego mešifa.

Go sepela

Go sepela

Go phetla

Go phetla

GO FOROHLAFOROHLA LE GO OTLOLOGA:

Tsela ye nngwe ye e thušago go lokolla mmele wa ngwana yo a ngangegilego mešifa ke go mo forohlaforohla le go mo otlolla. Ge bana bao ba ngangegilego mešifa ba sa sepetše ditho tša bona gantši ka mo go lekanego, mešifa ya bona e ka tia kudu gomme ya ba e mennyane. Re ka thuša go dira gore mešifa e be boleta ka go e forohlaforohla le ka go e otlolla.

Bea diswantšho gomme o hlaloše ka fao go forohlaforohla le go otlolla go ka lokollago mmele wa ngwana yo a ngangegilego mešifa.

Go forohlaforohla

Go forohlaforohla

Go otlolloga

Go otlolloga

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Ge ngwana a ngangegile mešifa, re swanetše go lokolla mmele wa gagwe.

Go sepela, go phetla, go forohlaforohla le go otlolla ke ditsela ka moka tše re ka di šomišago go lokolla mmele wa ngwana.

Ge e le gore go na le ditsela tše ngwana a ka sepetšago ditho ka tšona a nnoši, re swanetše go mo hlohleletša go sepela a nnoši ka tšona.

MOŠOMO:

- *Dirang mošomo wo ka babedi ka babedi.*
- *Motho o tee ke mohlakomedi gomme yo mongwe ke ngwana.*
- *Ngwana o dula setulong gomme a kgototša morago. Mohlakomedi o swanetše go bea seatla sa gagwe ka morago ga ngwana gomme a mo thibele go kgototša morago ka ka go kgototša le yena.*
- *Go tloga fao kgopela mohlakomedi go emiša go kgototša.*

13

Go hlokomela ngwana yo a kgotoletšago morago goba yo a dulago a sepetša ditho kudu

Ge ngwana a kgotoletša morago goba a dula a sepela, re swanetše go dira gore mmele o iketle gomme re thuše ngwana gore a be boleta gomme go na le ditsela tše dingwe tše di thušago go dira se.

Naa go direga eng ge o kgototša motho yo a go kgototšago le yena?

- O dula a kgotoletša morago go wena le yena.
- Mmele wa gagwe o ngangega mešifa.

Naa go direga eng ge o emiša go kgototša motho yo a go kgototšago le yena?

- O emiša go kgototša gomme a iketla.

Se se direga gape le go bana bao ba kgotoletšago morago go wena. Ge re ba kgototša, bat la dula ba re kgototša le bona, eupša ge re ka emiša go ba kgototša ba emiša go re kgototša gomme ba iketla.

O SE KE WA LWA LE NGWANA:

Bana bao ba kgotoletšago morago go wena ba boima go ba laola. Ge ba kgotoletša morago, re swanetše go ba dumelela go boela morago ka ntle le go ba dumelela gore ba we, gomme ge ba emiša go kgototša re ka ba bošetša seemong seo ba bego ba le go sona. Ga go thuše go kgototša mokokotlo wa ngwana ka ge a tla thoma go ngangega mešifa. Ge re mo dumelela go boela morago, go se go ye kae o a iketla gomme o ba bonolo go ka mmušetša morago fao a bego a le gona.

Ka fao tsela ya mathomo ye re ka thušago ngwana gore a be boleta ke go se lwe le ngwana.

Bea diswantšho ka moka mothalading gomme o hlaloše seo re se bolelago ge re re: "o se ke wa lwa le ngwana".

THEKGA MMELE:

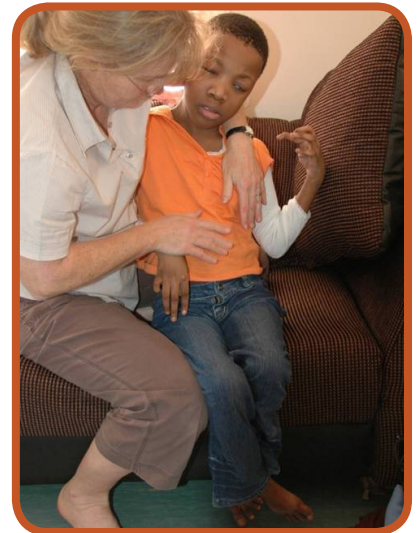
Ge re swara ngwana yo a kgotoletšega morago go rena ebile a sepela kudu gantši re nyaka go swara matsogo a gagwe ka gobane tše ke ditho tša gago tše di sepelago kudu. Se le ge go le bjale ga se dire gore ngwana a ikwe a bolokegile ka gobane mmele wa gagwe o sa sepela gomme a ka no tšwela pele a wa. Ge a sa kwe a bolokegile, a ka se iketle a ba boleta.

Ge re thekga ngwana mmeleng wa gagwe, mmele wa gagwe o dula lefelong le tee, gomme se se ra gore a ka se we gomme o tla ikwa a bolokegile. Ge a ikwa a bolokegile, go tla ba bonolo go yena go iketla gomme mmele wa gagwe le matsogo a gagwe di tla ba boleta.

Bana bao ba kgotoletšago morago ebile ba sepetša ditho tša bona kudu gantši ga ba ikwe ba bolokegile ka gobane ga ba laole mebele ya bona gomme se se dira gore go be boima go bona go iketla. Re swanetše go thekga mebele ya bona go ba thuša gore ba ikwe ba bolokegile.

Bea diswantšho gomme o hlaloše ka fao re swanetšego go thekga mmele wa ngwana ge e le gore o kgotoletša morago goba ge a sepetša ditho tša gagwe kudu.

GO HLOKOMELA NGWANA YO A KGOTOLETŠAGO MORAGO GOBA YO A SEPETSAGO DITHO TŠA GAGWE KUDU:

Tše ke dintlha tše di ka thušago tše o ka di gopolago ge o hlokometše ngwana yo a kgotoletšago morago goba yo a sepetšago ditho tša gagwe kudu:

1. Ema lefelong le tee

Gore ngwana a ikwe a bolokegile ebile a laola mmele wa gagwe, re swanetše go netefatša gore o dula lefelong le tee. Ge re sepelasepela gomme re dula re fetoša mafelo, ngwana a ka se ikwe a bolokegilego gomme a ka se dule a le boleta.

2. Šomiša mesepelo e mennyane

Ge re sepetša ngwana yo a kgotoletšago morago ka mokgwa o mogolo, o tla ngangega mešifa. Re swanetše go sepetša ngwana ka mekgwa e mennyane, gore a ikwe a bolokegile.

3. Bolela ka lentšu le le fodilego

Ge re bolela ka lentšu le le thakgetšego, ngwana o tla thakgala gomme la lahlegelwa ke taolo ya mmele wa gagwe. Re swanetše go bolela ka lentšu le le fodilego gore a kgone go re kwa gabotse, eupša o se thakgatšwe ke se.

Bea seswantšho gomme o hlaloše dintlha.

Go hlokomela ngwana yo a kgotoletšago morago goba yo a sepetšago ditho tša gagwe kudu:

- Ema lefelong le tee.
- Šomiša mesepelo e mennyane.
- Bolela ka lentšu le le fodilego.

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 2 - CP as a Way of Life

Re boletše ka ga ka mokgwa wo re ka swarago goba go sepetša bana bao ba nago le CP wo o ka ba thušago, eupša se ga se boitlwaetšo bjo re bo dirago ka nako ye itšego letšatši le lengwe le le lengwe. Ke mokgwa wa bophelo ebile ke selo se re ka se šomišago nako le nako ge re sepetša, re swere le go kuka bana ba rena.

Go fa mohlala, go ka ba bonolo go apeša ngwana yo a ngangegilego mešifa ge re ka ba phetla le go dirago gore mebele ya bona e lokologe pele ga ge re ba apeša. Go tla ba bonolo go apeša ngwana yo a kgotoletšago morago ge re ka thuša go dira gore mmele wa gagwe o iketle le go sepela ka go nanya.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Ge ngwana a kgotoletša morago goba a sepetša ditho tša gagwe kudu, re swanetše go dira gore mmele wa gagwe o iketle gomme re mo thuše gore a be boleta.

Ga se ra swanela go lwa le ngwana ge a kgotoletša morago go rena.

Re thekga mmele go dira gore ngwana a ikwe a bolokegile.

14

Dilo tše re di rago letšatši le lengwe le le lengwe

○ tla swanelwa ke go ba le:

?

Ke nyaka gore o nagane ka ga letšatši la tlwaelo leo o le tšeago o na le ngwana wa gago. Naa ke dilo dife ka moka tše o di dirago le ngwana wa gago mo letšatšing leo le tlwaelegilego?

Ngwala ditšhišinyo tša yo mongwe le yo mongwe.

GO APEŠA NGWANA YO A DUTŠEGO FASE:

Go apeša ngwana e ka ba mošomo wa boipshino go ngwana. Ge ngwana a robetše fase gore a apešwe, a ka se kgone go bona seo se diregago gomme a ka se thuše. Ka go mo thuša go dula fase a ka kgona go bona mmele wa gagwe, a ka sepetša ditho gomme a ka thuša le ge e ka ba gannyane.

- 1 - 3** Pele ga ge re apola ngwana, re ka lokiša ngwana ka go dira mesepelo e mmalwa ya go šuthiša mmele go swana le go emiša matsogo a gagwe, go phetla mmele le go obelela pele.
- 4 - 6** Gomme ge re apola diaparo, re ka thuša ngwana go šomiša diatla tša gagwe go thuša go apola diaparo.

Re ka hlohleletša ngwana ge a kgona go thuša gannyane gomme se se thuša go dira gore go apara diaparo go be boipshino kudu go ngwana. Lebelela ka fao mma a thušago ngwana yo gabotse ka gona le go dira gore a ikwe a bolokegile ge a mo thuša go apola.

15 Go apara le go apola

A re boledišaneng ka ga o mongwe wa mešomo wo re o dirago letšatši le lengwe le le lengwe le ngwana wa rena. A re boledišaneng ka ga go apara.

Naa o apeša ngwana wa gago a le ka maemo afe a lehlakore? Naa o mo apeša a robetše a dutše fase goba o mo thuša go dula fase?

Bea diswantšho ka se tee ka se tee gomme o hlaloše gore ke ka lebaka la eng go thuša go dumelela ngwana go dula fase ge o mo apeša.

7 Go bohlokwa go hlohleletša ngwana ge a kgona go thuša gannyane gomme se se thuša go dira gore go apara go be boipshino kudu go ngwana.

8 - 9 Le ge a apolwa masokisi le marokgo, ngwana a ka thuša. Lebelela ka fao mma a thušago ngwana yo gabotse ka gona le go mo dira gore a ikwe a bolokegile ge a mo thuša go apola.

?

Naa o nagana eng ka ga go apeša le go apola ngwana go swana le ka mo diswantšhong tše?

Naa o rata mokgwa wo wa go mo apeša?

Naa o nagana gore se ke ka fao o ka dirago ka gona le ngwana wa gago ka gae?

Dumelela sehlopha se arabe le go ahlaahla dikgopolo tša bona.

MOLAETŠA O MOGOLO

Go robala fase ke go khutša, go robala le go raloka – e sego go apola.

Go apara e ka ba boipshino le go kgahliša kudu go ngwana ge re mo apeša le go mo apola ge a dutše fase.

Go bohlokwa go gopola seo re ithutilego sona aka g aka fao re swarago le go sepetša ngwana wa rena ge re dira mešomo ya letšatši le lengwe le le lengwe.

Rena bjalo ka batswadi re ka dira gore mešomo ka moka ye re e dirago le ngwana e be boipshino le go kgahliša ka tsela yeo re mo swarago le go mo sepetša ka yona.

16

Mafelelo a wekešopo

Bjale ka ge wekešopo e fihlile mafelelong, naa go na le yo a nago le dipotšišo pele re tswalela?

Ka morago ga go ithuta ka ga CP bjalo ka mokgwa wa bophelo, naa o tla dira eng ka mo go fapanego ge o eya gae?

Bala pampiri ye e fhwago batswadi le sehlopha gomme o lekole ge eba go na le dipotšišo ka ga yona.

Tswalela wekešopo gomme o netefatše gore yo mongwe le yo mongwe o ikwa gore dipotšišo tša gagwe di arabilwe.

3

Go Ja le
Go Nwa

*Go dira gore dinako tša dijo di bolokege
le go ba tša boiketlo go ngwana wa ka.*

Didirišwa

Ka mo wekešopong ye o tla swanelwa ke go ba le:

Komiki ye e segilwego (Motho o 1)

Lepola la teye (Motho o 1)

Lepola le legolo (Ye 1 ka babedi)

Custard - goba dijo dife goba dife tše boleta tša go swana le yokate goba bogobe

Meetsana

1

O amogetšwe

Amogela yo mongwe le yo mongwe ka sehlopheng gomme o netefatše gore ba lokologile pele o ka thoma.

Pele ga ge re ka thoma wekešopo ye, naa ke selo sefe se tee seo o ithutilego sona ka wekešopong ye e fetilego ka ga “CP bjalo ka mokgwa wa bophelo” le gore o e šomišitše bjang ka gae?

Ka mo wekešopong ye re tlo dira mešomo ye itšego ye e amanago le go ja. O kgopelwa go ja dijo fela ge re dira mešongwana. Ge o eja ge re sa dire mešomo, re tla felelwa ke dijo.

Bea dipoelo gomme o di bale le sehlopha.

Workshop 3 - Dipoelo

- Ka fao re ka beago ngwana yo a nago le CP gabotse gore re mo fe dijo.
- Na ke ka lebaka la eng go le bohlokwa go fa ngwana yo a nago le CP dijo ka go nanya.
- Ka fao o ka thušago ngwana yo a nago le CP go ja bokaone ka lepola.
- Ka fao o ka thušago ngwana yo a nago le CP go ithuta go sohla.
- Ka fao o ka thušago ngwana yo a nago le CP go ithuta go nwa ka komiki.
- Naa ke dijo dife tša phepo go ngwana yo a nago le CP.

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 3 - Eating and Drinking

Bana ba bantši bao ba nago le CP ba swara bothata bja go ja le go nwa gomme rena bjalo ka batswadi re ka ba thuša go ja le go nwa ka polokego le ka boiketlo kudu ka tsela yeo re dirago ka gona ge re ba fa dijo.

Se ke seo re tlogo boledišana ka ga sona lehono:

- **Ka fao re ka beago ngwana yo a nago le CP gabotse gore re mo fe dijo.**
- **Na ke ka lebaka la eng go le bohlokwa go fa ngwana yo a nago le CP dijo ka go nanya.**
- **Ka fao o ka thušago ngwana yo a nago le CP go ja bokaone ka lepola.**
- **Ka fao o ka thušago ngwana yo a nago le CP go ithuta go sohla.**
- **Ka fao o ka thušago ngwana yo a nago le CP go ithuta go nwa ka komiki.**
- **Naa ke dijo dife tša phepo go ngwana yo a nago le CP.**

Arola sehlopha ka babedi ka babedi gomme o ba botše gore ba tla dula ka tsela yeo ya ka babedi ka babedi ka mo wekešopong ye. Go tloga fao o fe bobedi bjo bongwe le bjo bongwe dikomiki tše 2 tša go tlala tša khasetete, lepola le 1 le legolo le malepola a 2 a teye gore ba a sware go tlo a šomiša ka mošongwaneng.

MOŠOMO:

- *Dirang mošomo wo ka babedi ka babedi.*
- *Motho o tee ke mohlakomedi gomme yo mongwe ke ngwana.*
- *Ngwana o dula hlogo ya gagwe e ile morago go swana le ka mo seswantšhong.*
- *Mohlakomedi o fa ngwana malepola a mmalwa a khasetete.*
- *Go tloga fao bana ka babedi ba fetša mešomo ya bona gore yo mongwe le yo mongwe a hwetše sebaka sa go fetoga ngwana.*

ASPIRATION:

Ka mebeleng ya rena re na le mekolo e mebedi: wa mathomo o ya maswafong a rena gomme ke wa moya wo re o hemago. O mongwe o ya ka mogodung wa rena gomme ke wa dijo tša rena. Mekolo ye e kgauswi le kgauswi kudu gomme makgatheng ga yona go na le sethibo. Ge re eja sethibo se tswalela mokolo wo o yago maswafong a rena gore dijo di ye mogodung wa rena. Ge re hemela moya teng, sethibo se tswalela mokolo wo o yago mogodung wa rena gore moya o ye maswafong a rena.

Se se hlaga fela ge re dutše gabotse ka seemo sa thwii ka go tsepama. Ge hlogo ya rena e ile morago, go boima gore sethibo se tswalele gabotse gomme dikarolwana tše nnyane tša dijo di ka ya fase ka mokolo wa moya go fhla maswafong. Ge se se hlagela ngwana yo a nago le CP, go hema ga gagwe go ka ba boima, a ka ba le diphetetšo tša malwetši ka maswafong, a ka babja kudu gomme a ka hlokofala ka lebaka la se.

3

Maemo a makaone

○ tla swanelwa ke go ba le:

?

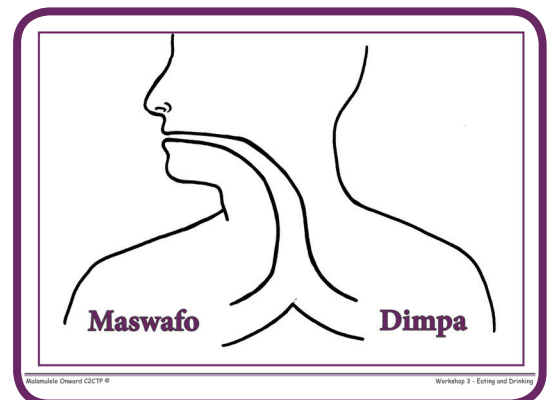
Naa go bile bjang go fiwa dijo ka tsela ye ya maemo a lehlakore?

?

Naa o nagana gore a ke maemo ao a bolokegilego a lehlakore ao o ka jago ka ona?
Naa ke ka lebaka la eng?

Bea seswantšho.

Ga se gwa bolokega go mang goba mang yo a jago ge hlogo ya gagwe e ile morago gomme se ke ka lebaka la gore se sengwe se se bitšwago 'aspiration'.

Šomiša seswantšho go hlaloša gore aspiration ke eng gomme o lekole ge eba go na le dipotšišo.

MOŠOMO:

- *Dula godimo ga setulo gare ga sehlopha ka seemo seo se sego sa loka.*
- *Botšiša sehlopha gore se ka fetoša bjang seemo sa gago go dira gore se be kaone.*
- *Ge motho yo mongwe le yo mongwe a efa tšhišinyo, mo kgopele gore a tle a phošolle seemo sa gago.*

Bea diswantšho tše 3 tva bana bao ba jago ba le ka maemo a makaone gomme o šupe mehlala ge sehlopha se efa ditšhišinyo.

Ka fao go tšwa mo mošomong wo, naa o nagana gore re swanetše go bea bjang ngwana yo nago le CP gabotse gore a je le go nwa?

- Ngwana o swanetše go dula thwii ka go tsepama.
- Setedu sa gagwe se swanetše go ba kgauswi le sefega sa gagwe.
- Matsogo le magetla a gagwe a swanetše go ya pele.
- Matheka a gagwe a swanetše go kobega.
- Manao a gagwe a swanetše go thekgwa.
- O swanetše go ikwa a iketlile.

GO MO FA DIJO A DUTŠE SETULONG:

Ge go kgonagala bana bao ba nago le CP ba swanetše go fiwa dijo ba dutve setulong sebakeng sa diropeng tša motho, ka gobane ge ba gola bat lo b aba bagolo kudu le go ba boima gore motho a ba thekge gore ba be ka seemo se sekaone. Gape go tla ba boima gore ngwana yo mogolo go thoma go šomiša setulo ge a eja ge e le gore o tlwaetše fela go ja a dutše diropeng tša motho.

Le ge go le bjale, ka dinako tše dingwe ga go kgonagale go bea ngwana godimo ga setulo. Go fa mohlala: ge e le gore ga go na le setulo se se bolokegilego ka ntlong, goba ge e le gore ngwana o kgole le gae. Se se lokile, ge fela ngwana a eja a le godimo ga setulo nako le nako ge se le gona, gore a gole a se tlwaetše.

Bea diswantšho gomme o hlaloše gore ke ka lebaka la eng go fa ngwana dijo a dutše godimo ga setulo go ka thuša.

Naa o nagana gore wena bjalo ka mohlokamedi o swanetše go dula bjang ge o efa ngwana wa gago dijo a dutše godimo ga setulo?

- Go bohlokwa gore o ikwe o iketlile.
- O swanetše go dula ka pele ga ngwana gore a kgone go go lebelela.

Ge o efa ngwana wa gago dijo, o swanetše go kgona go tliša dijo go tloga ka fasana ga mahlo a ngwana gore a se ke a retološa hlogo ya gagwe a e iša morago.

Šomiša diswantšho go bontšha se.

KA MORAGO GA GO MO FA DIJO:

Ka morago ga go fa ngwana dijo, go a thuša go mmeya ka seemo sa thwii ka go tsepama, a se robale fase. A ka ema goba a dula fase, ge fela go se na le seo se mo tiišitšego dimpa. Bana ba swanetše go tšea bonyane metsotso e 30 ba le ka seemo sa thwii sa go tsepama ka morago ga go ja dijo.

Go a thuša go bea ngwana ka seemo sa thwii sa go tsepama, ka gobane dijo di kgona go sepela tša fhla ka mogodung ka pela. Se se ka thuša bana kudu bao ba hlatšago ka morago ga go ja.

Ge o feditše go fa ngwana wa gago dijo, naa ka tlwaelo o mmea ka seemo sefe?

Šomiša diswantšho go hlaloša gore ke ka lebaka la eng ngwana a swanetše go ba ka seemo sa thwii sa go tsepama ka morago ga go mo fa dijo.

MOLAETŠA O MOGOLO

Seemo se sekaone se bohlokwa go ngwana yo a nago le CP gore a kgone go ja le go nwa a bolokegile le ka boiketlo.

Ngwana a ka se kgone go ja le go nwa ka polokego ge hlogo ya gagwe e boetše morago.

Go bohlokwa gape gore o ikwe o iketlile ge o efa ngwana wa gago dijo.

Tliša dijo go tloga ka fasana ga mahlo a ngwana le ka pele ga ngwana gore hlogo ya gagwe e se boele morago.

Netefatša gore ngwana o dula ka seemo sa thwii sa go tsepama bonyane metsotso e 30 ka morago ga go ja dijo.

MOŠOMO:

- *Dirang mošomo wo ka babedi ka babedi.*
- *Motho o tee ke mohlakomedi gomme yo mongwe ke ngwana.*
- *Tloša bahlakomedi go sehlopha gore bana ba se ke ba kwa se o ba botšago sona.*
- *Botša bahlakomedi gore ba swanetše go fa ngwana dijo ka pela kudu ka lepola le legolo.*
- *Go tloga fao mohlakomedi o fa ngwana malepola a mmalwa a khasetete ka pela kudu.*

4

Go fa ngwana dijo ka go nanya o šomiša lepola la bogolo bja maleba

○ tla swanelwa ke go ba le:

?

Naa ke eng seo o sego wa se rata mabapi le go fa ngwana dijo?

?

Naa o ka e fetoša bjang?

- Efa ngwana dijo ka go nanya.
- Efa ngwana nako ye e lekanego gore a metše ka morago ga ge a filwe lepola le lengwe le le lengwe la dijo.
- Mo fe ditekano tše nnyane ka nako e tee.
- Šomiša lepola leo le lekanago molomong wa ngwana.
- Šomiša lepola leo e sego nkoti kudu, e sego la nkoti kudu.

MOLAETŠA O MOGOLO

Bana bao ba nago le CP ba swanetše go fiwa dijo ka go nanya.

Šomiša lepola leo e sego nkoti leo le lekanago molomong wa ngwana.

Mo fe ditekano tše nnyane ka nako e tee.

MOŠOMO:

Botša sehlopha gore o nyaka gore motho yo mongwe le yo mongwe a je lepola la khasetete le gore a nagane gore o dira eng ka leleme le melomo ya gagwe ge a eja khasetete.

5 Go ja ka lepola

A re ithuteng ka ga ka fao re ka thušago ngwana yo a nago le CP go ja ka lepola gabonolo kudu.

© tla swanelwa ke go ba le:

Ge yo mongwe le yo mongwe a feditše, bea diswantšho tše 3 gomme o botšiše potšišo.

GO THEKGA LEHLAA:

- *Thekgo e fiwa ka seatla se tee go swana le ka mo diswantšhong.*
- *Thekgo e ba gaboleta kudu – ga re pitlele kudu.*
- *Ga re dire gore mohlagare wa ngwana o ye godimo le fase.*
- *Re no thibela gore molomo o se ke wa bulega kudu.*
- *Go thekga lehlaa go ba gaboleta gomme go dirwa fela go thuša ngwana yo molomo wa gagwe o bulegago kudu.*

Naa o dira eng ka leleme le melomo ya gago ge o eja lepola la khasetete?

- 1. Re bula melomo ya rena ra bea dijo godimo ga leleme la rena**
- 2. Re tswalela melomo ya rena go tloša dijo godimo ga lepola**
- 3. Go tloga fao re metša melomo ya rena e tswaletšwe**

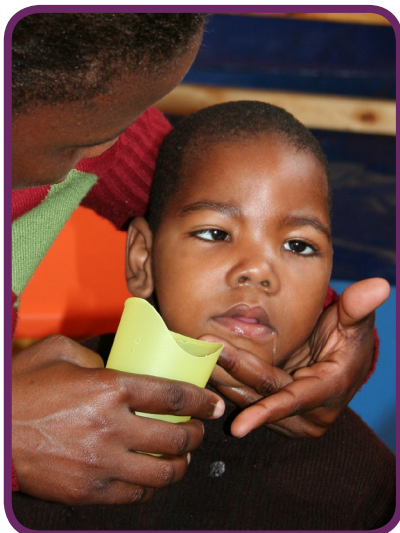
Naa ke ka lebaka la eng o nagana gore ngwana yo a nago le CP a ka ba le mathata a go fiwa dijo ka lepola?

- A ka se kgone go tswalela melomo ya gagwe go tloša dijo.**
- A ka se kgone go tswalela molomo wa gagwe go metša.**
- Leleme la gagwe le kgototša dijo go tšwa ka molomo.**
- Molomo wa gagwe o bulega kudu.**

Bjale a re ithuteng ka fao re ka thušago ngwana yo a bulago molomo wa gagwe kudu.

Bea diswantšho o hlalošetše sehlopha ka fao ba ka thušago go thekga lehlaa la ngwana ge a eja.

GO JA KA LEPOLA:

- 1** *Pele ga ge o ka thoma, ngwana o swanetše go ba ka seemo se sekaone gore a je. Thekga lehlaa la ngwana gaboleta.*
- 2** *Go tloga fao o pitlele lepola fase godimo ga leleme gomme o emele ngwana go leka go šomiša melomo ya gagwe go tšea dijo godimo ga lepola.*
- 3** *Ge ngwana a sa dire selo, o ka mo thuša go iša molomo fase gaboleta.*

Eya go motho yo mongwe le yo mongwe ka sehlopheng gomme o mmošše gore a kwe gore go kwagala bjang.

Bjale a re boneng gore re ka fa ngwana yo a nago le CP dijo bjang ka lepola:

Bea diswantšho ka se tee ka nako e tee gomme o hlaloše se sengwe le se sengwe pele o ka tšwela pele.

GO EMELA NGWANA GO ŠOMIŠA MELOMO YA GAGWE:

Go bohlokwa kudu gore re fe ngwana sebaka sa go šomiša melomo ya gagwe go tšea dijo godimo ga lepola. Ge re no ba fa dijo gomme re sa ba fe sebaka sa go sepetša melomo ya bona, ge nako e dutše e sepela ba ka se sa kgona go e sepetša gomme go ja go tla ba boima kudu le go se bolokege go ngwana.

Ge e le gore go boima gore ngwana a sepetše melomo ya gagwe, ga se wa swanela go dira se nako ka moka ya ge a eja dijo ka ge se se tla tšea nako e telele kudu. Bokaone ke ge o ka fa ngwana malepola a mmalwa gomme a fetše dijo ka go mo fa dijo ka menwanana goba ka go nwa ka komiki, e lego seo re tlogo boledišana ka sona ka mo wekešopong ye.

Hlaloša gore ke ka lebaka la eng go le bohlokwa gore ngwana a šomiše melomo ya gagwe go tšea dijo godimo ga lepola.

Bea seswantšho.

Ge re efa ngwana dijo go bohlokwa kudu go se gope lepola menong a ngwana go dira gore dijo di tsene ka molomong wa gagwe.

Naa ke ka lebaka la eng o nagana gore ga se ra swanela go dira seo?

- Se se baka gore meno le marinini a bona a ye pele.
- Se baka gore hlogo ya bona e boele morago.
- Ngwana ga a ithute ka fao a ka šomišago melomo ya gagwe.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

Kgopela ngaka ya gago ya mešifa go go thuša ka ga se ka ge go le boima go se dira mathomong ebile se nyaka boitlwaetšo bjo bogolo.

Ka ge re boletše mo nakong ye e fetilego, go ka ba bonolo gore ngwana a tloše dijo godimo ga lepola ge e le gore ke lepola la go se iše fase leo e sego nkoti kudu.

Šomiša seswantšho go bontšha sehlopha mohlala wa lepola leo e sego nkoti la go se iše fase.

MOLAETŠA O MOGOLO

Ge re thekga lehlaa la ngwana e swanetše go ba thekgo ya gaboleta.

Re thekga lehlaa go thibela molomo gore o se ke wa bula kudu, ga re bule le go tswalela molomo wa ngwana.

Thuša ngwana go šomiša melomo ya gagwe ge a eja ka lepola gomme o mo fe nako ye e lekanego ya gore a leke.

Lepola leo e sego nkoti kudu le dira gore go be bonolo go ngwana go tloša dijo ka melomo ya gagwe.

O se ke wa gohla dijo menong.

Kgopela ngaka ya gago ya mešifa go go thuša go itlwaetša.

6

Go thuša ngwana go sohla

Bjale ka ge re ithutile ka go fa ngwana yo a nago le CP dijo ka lepola, a re ithuteng ka ga ka fao re ka ba thušago go sohla.

Botšiša dipotšišo tše di latelago le ahlaahleng dikarabo.

Naa ke ka lebaka la eng o nagana gore go bohlokwa gore bana ba ithute go sohla?

- Gore ba kgone go ja mehuta ye mentši ya dijo gomme ba phele gabotse.
- Go ja dijo tše thata go thuša meno le marinini go dula seemong se sekaone.
- Ge ngwana a eja dijo tše boleta fela, ga a ithute go sohla.
- Re šomiša mešifa e tee go sohla le go bolela.

Itire tše o ka rego o a sohla. Naa o dira eng ka leleme la gago, ka lehlaa le melomo?

- Leleme le ya mahlakoreng ka moka.
- Lehlaa le ya ka mathoko le go rarela.
- Melomo e dula e tswaletšwe.

Naa ke ka lebaka la eng bana bao ba nago le CP ba swara bothata bja go sohla?

- Go boima go bona go tswalela melomo ya bona, ka fao dijo di ka wa go tšwa ka ganong ga bona.
- Leleme le lehlaa di ya fela pele le morago gomme la kgototša dijo tša tšwa ka molomo.
- Molomo wa gagwe o bulega kudu.

Mafelelong a dipoledišano, lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

GO THUŠA NGWANA GO SOHLA:

Sa mathomo bea dijo makgatheng ga meno a morago a ngwana ka menwana ya gago. Hlokomela gore o se ke wa bea menwana ya gago magareng ga meno ka ge a ka go loma. Ge molomo wa ngwana o bulega kudu, gona thekga lehlaa gaboleta. O se ke wa mo thuša go šuthiša lehlaa, re swanetše go mo hlohleletša go šuthiša lehlaa la gagwe ka boyena.

Bea dijo ka lehlakoreng le tee gomme ka moragonyana o di beye ka go le lengwe.

Ge re ruta ngwana go sohla, mehuta ya dijo e swanetše go ba boleta le gore e pšhatlagane gabonolo gore ge karolo ye nngwe e ka phušoga, e ka se bake gore ngwana a kgamege. Ka moragonyana ge ngwana a kgona go sohla, re ka šomiša dikenywa tše thatanyana le merogo gammogo le nama.

Naa ke mehuta efe ya dijo tše boleta tše o naganago gore re ka di šomiša go thuša ngwana yo a nago le CP go ithuta go sohla?

- Letapola le le apeilwego, borotlo goba merogo e mengwe, ye e segilwego ka dikarolwana tše tshela.
- Disimpa goba dipisikiti tše boleta.
- Dikarolwana tše boleta tša dikenywa tša go swana le dipiere, diapole tše di apeilwego, goba dipanana.

Bjale a re lebeleleng ka fao re ka thušago ngwana go sohla.

Bea diswantšho o hlaloše ka fao o ka thušago ngwana go sohla.

EFA NGWANA SEBAKA SA GO ITLWAETŠA GO SOHLA:

Go bohlokwa kudu go rena go fa ngwana dibaka tša go ithuta go sohla. Go sego bjale, ba ka se tsoge ba ithutile go sohla gomme ba ka se kgone go ja dijo tše di swanago le tše di jago ke ba lapa ka moka.

Go bohlokwa gore ngwana yo a nago le CP a itlwaetše go sohla, eupša ga se ra swanela go ba fa dijo ka tsela ye dijong tša bona moka. Bokaone ke ge re ka dira se metsotso e mmalwa pele ga dijo tše dingwe le tše dingwe gore ba be le dibaka tše ntši tša go sohla le gore ba kgone go ithuta go ja dijo tše ntši tše thata.

Hlaloša gore ke ka lebaka la eng go le bohlokwa go emela gore ngwana a sohle.

Go swana le go fa ngwana dijo ka lepola, kgopela ngaka ya gago ya mešifa go go thuša ka se ka ge go le boima kudu mathomong ebile go nyaka maitemogelo a magolo.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Go bohlokwa gore ngwana a ithute go sohla.

Ge o ruta ngwana go sohla, ka mehla šomiša dijo tše boleta tše di ka kgonago go pšhatlagana gabonolo ge karolwana ye nngwe e ka phušoga gore ngwana a se ke a kgamega.

Re thekga lehlaa go thibela molomo gore o se ke wa bula kudu, ga re bule le go tswalela molomo wa ngwana.

Iketle o fe ngwana nako ya go sohla.

Efa ngwana se sengwe go leka go sohla ka dijong tše dingwe le tše dingwe.

Kgopela ngaka ya gago ya mešifa go go thuša go itlwaetša.

DIELA TŠE KOTO DI KA THUŠA:

Bana bao ba nago le mathata a go ja le go nwa ka tlwaelo ba tšea nako e telele go metša. Go šomiša seela se sekoto seo se tšhelwago ka go nanya go ka thuša, ka ge se efa ngwana yoo nako ye ntši ya go metša. Se se ra gore ngwana ga go kgonagale kudu gore a ka kgamega ebile o na le sebaka sa go ithuta go nwa ka komiki bokaone.

Bjale ka ge re ithutile go fa ngwana yo a nago le CP dijo, a re ithuteng ka fao re ka mo thušago go nwa ka komiki gabonolo kudu.

Ge ke tšhela komiki ya khasetete le komiki ya meetse, naa ke efe ye e tlogo tšhela ka lebelo?

- Meetse

Ge ngwana a tšea nako e telele go metša, naa go ka ba bonolo go metša se sengwe seo se elago ka lebelo goba ka go nanya?

- Ka go nanya

Hlaloša gore diela tše koto di thuša kudu go ngwana yo a tšeago nako e telele go metša.

Naa o ka nagana ka ga mehlala ye mengwe ya diela tše koto tše re ka di šomišago?

- Yoghurt ye e kopantšwego le maswi goba le meetse.
- Khasetete ye e kopantšwego le maswi goba le meetse.
- Mageu.
- Motepa.
- Sopho e koto ye e hlokago makwate.
- Dikenywa le merogo tše di šitšwego go ba seela se boletšiana go swana.

Ge o dira seela se sekoto, netefatša gore ga se se sekoto kudu mo e lego gore ga se tlale komiki ka lebelo. Se swanetše go ela ka go nanya go tlatša komiki.

GO NWA KA KOMIKI:

- 1** *Pele ga ge o ka thoma, ngwana o swanetše go ba seemong se sekaone sa go nwa ka ntle le gore hlogo ya gagwe e boele morago.*
- 2** *Bea murumo wa komiki godimo ga molomo wa ngwana w aka fase gomme o e sekamiše go fihla ge go na le seela seo se kgomago melomo. O se ke wa no tsenya molomo wa ngwana ka gare ga komiki gomme wa emela gore ngwana o tla kgona go metša.*

Go bohlokwa go se fele pelo o emele gore ngwana a sepetše melomo ya gagwe goba a thome go sora ka komiking. Ge molomo wa gagwe o ekwa gore go na le selo sa go nwewa o romela molaetša ka bjokong, eupša molaetša wo o ka tšea lebaka le letelele.

- 3** *Ge ngwana a thoma go sepetša melomo ya gagwe, o se sa sekamiša komiki. Bokaone ke go dumelela ngwana go kgoma seo se bego se kgoma melomo ya gagwe gomme go tloga fao tloša komiki go fihla ge a metša seo se bego se le ka gare ga legano la gagwe. Go tloga fao tliša komiki gape melomong ya gagwe.*

Bontšha sehlopha gore komiki ye e segilwego e lebelelega bjang.

Naa ke ka lebaka la eng o nagana gore go a thuša go šomiša komiki ye e segilwego?

- Go na le sekgoba sa nko ya ngwana, gore o kgone go sekamiša komiki ka ntle le gore ngwana a iše hlogo ya gagwe morago.
- O kgona go bona ka gare ga komiki, go rago gore o kgona go laola ka fao seela se tšhelago ka molomong wa ngwana.

Bjale a re boneng ka fao re ka thušago ngwana yo a nago le CP go nwa ka komiki:

Bea diswantšho ka se tee ka nako e tee gomme o hlaloše se sengwe le se sengwe pele o ka tšwela pele.

Naa ke ka lebaka la eng o nagana gore go bohlokwa go emela ngwana go sepetša melomo ya gagwe, sebakeng sa go no tšhela seela ka ganong ga gagwe?

- Ge bana ba sa fiwe sebaka sa go sepetša melomo ya bona le molomo, b aka lahlegelwa ke bokgoni bja go e šomiša gomme go nwa go tla ba boima kudu gomme gwa se bolokege.

MOŠOMO:

- *Dirang mošomo wo ka babedi ka babedi.*
- *Motho o tee ke mohlokomedi gomme yo mongwe ke ngwana.*
- *Mohlokomedi o swanetše go hlakanya meetse a manyane le kha-setete tše di šetšego ka komiking gomme a thuše ngwana go nwa.*
- *Botša bana gore ba itire tše o ka rego ke bana bao ba nago le bothata bja go nwa – Ba swanetše go ema metsotswana e mmalwa ka seela se le melomong ya bona gomme o šomiše mesepele e mennyane go tšhela seela.*
- *Go tloga fao bana ka babedi ba fetoša mešomo ya bona gore yo mongwe le yo mongwe a hwetše sebaka sa go fetoga ngwana.*

Bjale a re itlwaetšeng se ka bobedi bja rena.

© tla swanelwa ke go ba le:

Go swana le go fa ngwana dijo, kgopela ngka ya gago go go thuša ka se ka ge go ka ba boima go dira mathomong ka ge se se nyaka boitlwaetšo bjo bogolo.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Go šomiša diela tše koto go ka dira gore go be bonolo le go bologeaga gore ngwana a nwe.

Komiki ye e segilwego e thuša ngwana go nwa ka ntle le go iša hlogo ya gagwe morago.

Go bohlokwa go emela ngwana go šomiša melomo ya gagwe.

Dumelela ngwana go nwa ditekanyo tše nnyane ka nako e tee.

Kgopela ngaka ya gago ya mešifa go go thuša go itlwaetša.

DIHLOPHA TŠE THARO TŠA DIJO:

Go na le dihlopha tše kgolo tša dijo tše di lego bohlokwa go dijo tša go lekanywa tša phepo:

*Ka go sehlopha sa 1 '**dijo tša enetši**' gore bana ba kgone go raloka le go ithuta. Tše ke dijo tša go swana le: borotho, lefela, reise, makhura, matšarine, merogo ya digwere, dipanana. Efa e tee ya dijo tše ka dijong tše dingwe le tše dingwe.*

*Ka go sehlopha sa 2 re na le '**dijo tša go aga mmele**' gore bana ba kgone go gola. Tše ke dijo tša go swana le: maswi, pinapata, hlapi, kgogo, dinawa, tšhese, yokate, mae. Efa tše mmalwa tša dijo tše gatee goba gabedi ka letšatši.*

*Ka sehlopheng sa bo 3 sa '**dijo tša tšhireletšo**' tša go lwantšha ditwatši. Tšona ke dikenywa tše foreše le merogo. Efa bonyane kenywa e tee, morogo o tee o motala le morogo o tee o serolane letšatši le lengwe le le lengwe.*

Go bohlokwa go bana bao ba nago le CP ba phele gabotse gomme mo lebakeng le re tlo lelebelala dikgopolo tše dingwe tše di thušago ka ga go ja dijo tša phepo.

Sa mathomo, bana ba swanetše go fiwa dijo tše nnyane makga a 5-6 ka letšatši, e sego dijo tše 3 tše kgolo.

Naa ke ka lebaka la eng o nagana gore go a thuva go ngwana?

- Bana ba na le megodu e mennyane gomme ka fao ba khora ka pela ebile ba swarwa ke tlala ka pela.

Gore bana bao ba nago le CP ba phele gabotse re swanetše go dira gore dijo tše dingwe le tše dingwe di dire mošomo wa tšona gomme re ka dira se ka go netefatša gore re ba fa bonyane sejo se tee go tšwa ka sehlopheng se sengwe le se sengwe sa dijo letšatši le lengwe le le lengwe.

Bea seswantšho gomme o se šomiše go hlaloša dihlopha tše tharo tša dijo.

Go bohlokwa gape gore bana bao ba nago le CP ba new meetse ao a lekanego mo mosegareng. Ka go thuša ngwana wa gago go sepela letšatši le lengwe le le lengwe, go ba fa dikenywa le merogo e foreše, le meetse a mantši , ba ka itemogela mathata a mmalwa mabapi le go bipelwa.

GO FETOŠA DIJO TŠE NGWANA A DI JAGO:

Ye nngwe ya diphošo tše kgolo kudu tše batswadi ba di dirago ge ba fiwa keletšo ka ga dijo tša ngwana wa bona, ke gore ka pela ba fetoša dijo tše ba di fago ngwana. Se se baka gore ngwana a befelwe ka gore o thoma go se je dijo tše a bego a tlwaetše go di ja gome ge e le gore tekano yeo ya dijo ka pela e ba e nnyane, ngwana o tla ikwa a swerwe ke tlala.

Re swanetše go fetoša dijo tše ngwana a di jago gannyanegannyane gore ngwana a be le nako ya go tlwaela dijo tše mpsha.

Kgopolo e nngwe ye e thušago ke gore dijo tša go hlakahlakana di swanetše go fiwa bana fela ka mabakeng ao a kgethegilego goba bjalo ka dijo tša go mo thabiša nako le nako ka gobane ga di bohlokwa go maphelo a ngwana.

Naa o ka nagana ka ga mehlala e mengwe ya dijo tša go hlakahlakana?

Ge yo mongwe le yo mongwe a file ditšhišinyo tša gagwe, bea seswantšho gomme o bolele tše dingwe tše di sego tša bolelwa.

Junk foods:

Kgopolo e nngwe ye e thušago ke gore o tlo dira diphešo go dijo tše ngwana wa gago a di jago, o swanetše go dira diphešo tše gannyanegannyane.

Hlaloša gore ke ka lebaka la eng go le bohlokwa go fetoša dijo tse ngwana a di jago gannyanegannyane.

Ka fao ge ngwana a tlwaetše go hwetša malepola a 4 a swikiri ka bogobeng bja bona, naa o ka fetoša jwang dijo tša gagwe gannyanegannyane gore a se ke a hlwa a eba le swikiri ka bogobeng bja gagwe?

- Sa mathomo thoma ka go ba fa malepola a 3 a swikiri, gomme ka morago ga beke e 1 o mo fe malepola a 2 a swikiri, gomme beke ye e latelago o mo fe lepola le 1 la swikiri, gomme beke ye e latelago o mo fe seripagare sa lepola la swikiri, go tloga fao o se hlwe o mo fa swikiri.

MOHLALA O MONGWE:

Ge ngwana a tlwaetše go nwa senomaphodi gomme re nyaka gore a nwe meetse, re ka se no thoma ka go no mo fa meets fela go se na senomaphodi. Re swanetše go fetoša se gannyanegannyane. Re ka fetoša dijo tše ngwana a di jago gannyanegannyane ka go thoma ka go hlakanya senomaphodi le meetsana go dira gore e se be le swikiri e ntši. Go tloga fao beke ye nngwe le ye nngwe re ka tšhela meetse a mangwe ka gare ga senomaphodi go fihla ge e na le senomaphodi se sennyane kudu.

Efa sehlopha mohlala o mongwe.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Bana ba swanetše go ja bonyane dijo tše 5-6 ka letšatši.

Go bohlokwa gore bana bao ba nago le CP ba je dijo tša phepo tše di nago le dijo go tšwa dihlopheng ka moka tše tharo tša dijo.

Ba swanetše go nwa meetse a mantši.

Ba swanetše go ja dijo tše di hlakahlakanego ka mabakeng ao a kgethegilego.

Re swanetše go fetoša dijo tše ngwana a di jago gannyanegannyane.

9

Mafelelo a wekešopo

Bjale ka ge wekešopo e fihlile mafelelong, naa go na le yo a nago le dipotšišo pele re tswalela?

Ka morago ga go ithuta ka ga go ja le go nwa naa ke eng se se fapanego seo o ka se dirago ge o eya gae?

Bala pampiri ye e fhwago batswadi le sehlopha gomme o lekole ge eba go na le dipotšišo ka ga yona.

Tswalela wekešopo gomme o netefatše gore yo mongwe le yo mongwe o ikwa gore dipotšišo tša gagwe di arabilwe.

Poledišano

*Nna le ngwana wa ka
re a kwešišana.*

LETLAKALA LA DIKARABO:

Names:	Describe:
Actions:	

Didirišwa

Ka mo wekešopong ye o tla swanelwa ke go ba le:

Letlakala le legolo la pampiri

Makhinopene

Kgwele

Letlakala le legolo la pampiri leo le nago le letlakala la dikarabo leo le thadilwego godimo ga lona x 2

Letlakala le 1 la pampiri la bobedi bja bona

Pene ye 1 ya bobedi bja bona

1

O amogetšwe

Amogela yo mongwe le yo mongwe ka sehlopheng gomme o netefatše gore ba lokologile pele o ka thoma.

Pele ga ge re ka thoma wekešopo ye, naa ke selo sefe se tee seo o ithutilego sona ka wekešopong ye e fetilego ka ga “Go ja le go nwa” le gore o e šomišitše bjang ka gae?

Bea dipoelo gomme o di bale le sehlopha.

Workshop 4 - Dipoelo

- Re ra eng ka poledišano.
- Mekgwa ye e fapanego ye re ka dirago poledišano ka yona.
- Ka fao o ka thušago ngwana yo a nago le CP go kwešiša bokaone.
- Ka fao o ka thušago ngwana yo a nago le CP go boledišana bokaone.

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 4 - Communication

Bana ba bantši bao ba nago le CP ga ba kgone go bolela, eupša ba sa kgona poledišano gomme re ka ithuta ka fao re ka ba fago menyetla ya go bolela ka ditso tša mmele gore re kgone go ba kwešiša bokaone.

Tše ke dilo tše re tlogo boledišana ka ga tšona lehono:

- Re ra eng ka poledišano.
- Mekgwa ye e fapanego ye re ka dirago poledišano ka yona.
- Ka fao o ka thušago ngwana yo a nago le CP go kwešiša bokaone.
- Ka fao o ka thušago ngwana yo a nago le CP go boledišana bokaone.

Arola sehlopha ka babedi ka babedi gomme o ba botše gore ba tla dula ka bobedi bjoo go mešomo ka moka ka mo wekešopong ye. Go tloga fao e fa bobedi bjo bongwe le bjo bongwe: pene le pampiri.

3

Poledišano ke eng

Bea seswantšho.

?

Naa motho yo mongwe le yo mongwe ka seswantšhong o dira eng?

- Motho o tee o a bolela.
- Motho yo mongwe o theeditše ebile o a kwešiša.

Bea seswantšho.

?

Naa go direga eng ka seswantšhong?

- Morutiši o a bolela ebile o fa tshedimošo.
- Sehlopha se theeditše, se a kwešiša ebile se a ithuta.

MOLAETŠA O MOGOLO

Poledišano ke seo re se šomišago go iša melaetša go rena gomme go na le dikarolo tše pedi tša poledišano: go bolela le go kwešiša.

Gopola gore le ge e le gore ngwana wa gago ga a kgone go bolela, o sa kgona go theeletša le go kwešiša.

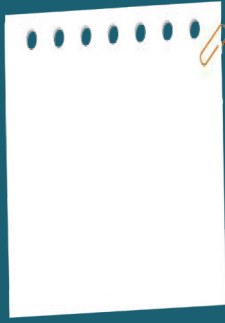
MOŠOMO:

- *Dirang mošomo wo ka babedi ka babedi.*
- *Motho o tee o tlo fa molaetša gomme motho yo mongwe o tla amogela molaetša woo.*
- *Botša batho ka babedi ka babedi gore motho yo a fago molaetša o swanetše go botša modirišani wa gagwe gore o dula le mang ka gae, EUPŠA ga a dumelelwe go bolela goba go ngwala.*
- *Motho yo mongwe a ka bolela go leka le go kwešiša gore modirišani wa gagwe o reng.*

4

Mekgwa ye e fapanego ye re ka dirago poledišano ka yona

○ tla swanelwa ke go ba le:

Naa ke mekgwa efe ye e fapanego ya go dira poledišano ye o e šomišitšego?

- Go lebana ka mahlo
- Lentšu goba medumo
- Dika goba maswao a diatla
- Go bolela ka sefahlego
- Go šupa ka diatla
- Go dumela ka hlogo goba go šikinya hlogo
- Polelo ya ditho tša mmele

Ngwala ditšhišinyo tša yo mongwe le yo mongwe.

Nagana ka ga ngwana wa gago. Naa ngwana wa gago o kgona go kwešiša go fihla kae le gona o kgona go dira poledišano le wena bjang?

Efa motho yo mongwe le yo mongwe nako ya go fana dikgopolo gomme o tsenye ditšhišinyo tša bona godimo ga letlakala la pampiri.

NAA KE KA LEBAKA LA ENG NGWANA YO A NAGO LE CP A KA SWARA BOTHATA KA POLEDISANO:

- *A ka palelwa ke go bolela.*
- *A ka swara bothata bja go ntšha maikutlo a gagwe le ge a šomiša diatla tša gagwe goba mahlo.*
- *Ngwana a ka kgona go bolela, eupša go ka ba boima go kwešiša se a se bolelago.*
- *Bana ba bangwe ga ba kwešiše kudu ka gobane ba tšea nako go ithuta ebile ba ka no se tsebe go bolela.*
- *Bana ba bangwe ba palelwa ke go kwešiša gabotse, eupša ga ba kgone go bolela ka gobane ba na le mathata ka mešifa ka ganong ga bona.*

5

Naa ke ka lebaka la eng ngwana yo a nago le CP a ka swara bothata ka polediša

Naa ke ka lebaka la eng o nagana gore ngwana yo a nago le CP a ka swara bothata ge a leka poledišano? - Gopola gore poledišano e akaretša go bolela le go kwešiša.

Emela motho yo mongwe le yo mongwe gore a fe maikutlo a gagwe. Go tloga fao o beye seswantšho o hlaloše dikarabo.

Naa ke ka lebaka la eng ngwana yo a nago le CP a ka :

- Ga ba kgone go bolela.
- Ba swara bothata go bolela maikutlo a bona.
- Go ka ba boima go kwešiša se ba se bolelago.
- Bana ba bangwe ga ba kwešiše kudu ka lebaka la gore ba tšea nako go kwešiša.
- Ba bangwe ga ba kgone go bolela, ka gobane ba na le mathata ka mešifa ya ka ganong ga bona.

MOLAETŠA O MOGOLO

Bana ka moka bao ba nago le CP ba kgona go dira poledišano gomme ka moka ga bona ba šomiša mekgwa ye e fapanego go dira seo, le ge e le gore ga ba kgone go bolela.

Go fa mohlala, bana ba bangwe ba kgona go šomiša fela mahlo a bona go bontšha motho yo mongwe se ba se nyakago.

MOŠOMO:

- *Swara kgwele gomme o botšiše potšišo.*

6

Ka fao re ka kgonago go thuša bana bao ba nago le CP go kwešiša bokaone

Bjale re tlo ithuta ka fao re ka thušago bana bao ba nago le CP go dira poledišano. Sa mathomo re tlo ithuta ka fao re ka ba thušago ka gona go kwešiša bokaone gomme go tloga fao re tla ithuta ka ga go ba thuša go bolela bokaone.

A re thomeng ka go bolela ka ga ka fao bana ba ithutago ka gona go kwešiša mantšu.

○ tla swanelwa ke go ba
le:

Ke nyaka gore o nagane ka ga ngwana yo a se nago le CP le ka fao a ithutago ka gona gore dilo tše di fapanego di bitšwa eng. Go fa mohlala, naa o ithuta bjang gore se ke kgwele?

- Go rena ge re bolela le bona le ge re ba botša gore kgwele ke eng.
- Go rena ge re šomiša lentšu le ka lefokong go swana le “Tšea kgwele” goba “Betha kgwele”.

Ge re bolela le ngwana ka mešomong ye e fapanego, re nyaka gore ba ithute mantšu a maswa. Ga re nyake gore ba bolele fela ka ga maina a dilo. Gape re ka ba hlaloša le go bolela le bona ka ga ditiro tše re ka di dirago le bona.

MOŠOMO:

- *Bea letlakala la dikarabo lebotong gore yo mongwe le yo mongwe a latele.*
- *Beletša kgwele go yo mongwe ka sehlopheng gomme o mmošiše potšišo ya mathomo gomme o ngwale dikarabo letlakaleng.*
- *Go tloga fao kgopela motho yoo gore a beletše kgwele yeo go motho yo mongwe gomme o kgopele yena motho yoo go araba potšišo ya bobedi.*
- *Ngwala dikarabo letlakaleng gomme o bušeletše mošongwana wo go fihla ge o arabile dipotšišo ka moka.*

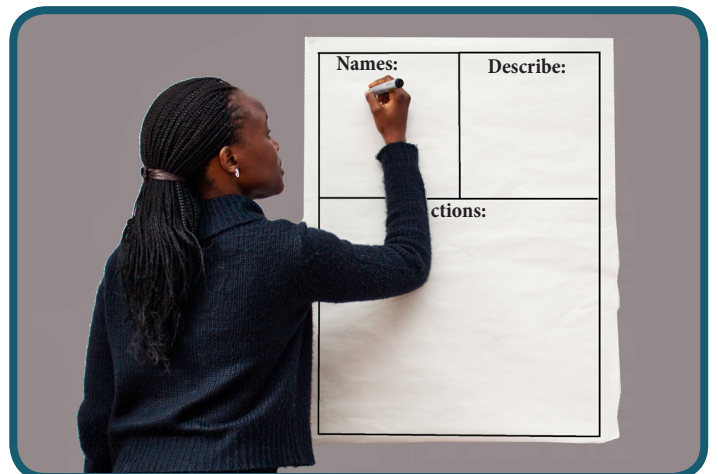
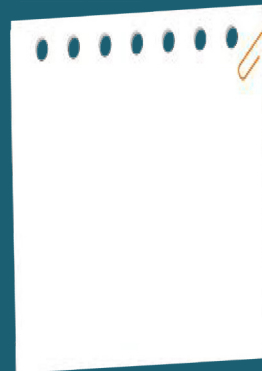
7

Re ka boledišana ka eng

A re lebeleleng kgwele re leke go araba dipotšišo ka ga yona.

© tla swanelwa ke go ba le:

Names:	Describe:
Actions:	

?

Sa mathomo re nyaka gore ngwana a tsebe gore selo ke eng. Bjale naa se bitšwa eng?

- Kgwele

?

Bjale re nyaka go e hlaloša. A re thomeng ka gore e lebelelega bjang?

- Nkgokolo, serolane, phadima

Naa kgwele e kwagala bjang?

- Bothata, maboyana, makgwakgwa

Ge re bolela ka ga dijo, re ka bolela gape gore di na le tatso e bjang le gore di nkgga bjang.

Ka morago ga ge re hlalošitše selo, re ka bolela ka ga ditiro. Naa ke ditiro dife tše o ka di dirago ka kgwele?

- Pampiša, e kama, e foša, e kgokološa, e betha

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Bana ba dula ba ithuta dinako ka moka ka mantšu ao ba a kwago, ka fao go bohlokwa go rena go boledišana le bona.

Bana ba ithuta go kwešiša mantšu pele ba ithuta go a bolela, ka fao ge e le gore ga ba kgone go bolela, re ka no tšwela pele go ba thuša go kwešiša mantšu.

Go na le dilo tše ntši tše re ka bolelago ka ga tšona. Ga re swanele go bolela fela gore dilo di bitšwa eng.

Ge a raloka kgwele, ngwana a ka ithuta mantšu a mantši ao a fapanego.

MOŠOMO:

- *Bea letlakala la dikarabo lebotong gore yo mongwe le yo mongwe a latele.*
- *Botša sehlopha gore o nyaka gore ba nagane ka ga nako ya go hlapa le gore bjalo ka sehlopha ba tlo šomiša dipotšišo go ba thuša go nagana ka ga mantšu a mantši ka fao ba ka kgonago.*
- *Botšiša potšišo ye nngwe le ye nngwe ka nako e tee o ngwale dikgopolo godimo ga letlakala la dikarabo.*
- *Ngwala dikgopolo ka moka godimo ga letlakala pele o eya potšišong ye e latelago.*

8

Go boledišana ka ga mešomo ya

Go swana le ge go hlokomela ngwana yo a nago le CP e le mokgwa wa bophelo, go swana le go boledišana le bona. Re ka boledišana le ngwana wa rena ka nako ya mešomo ye re e dirago le yena letšatši le lengwe le le lengwe. A re direng mohlala wa seo re ka boledišanago le yena ka sona nakong ya ge a hlapa.

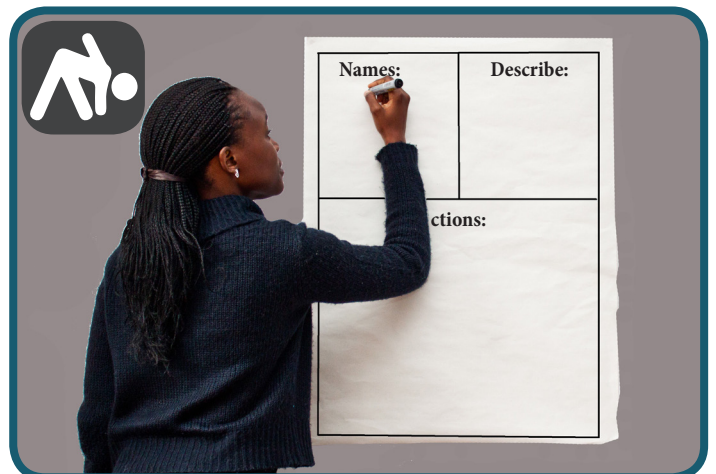
Bea dipotšišo tše re di botšišitšego ka go mošomo wo o fetilego.

Dipotšišo:

1. Maina:
Naa selo seo se bitšwa eng?
2. Hlaloša:
Naa se lebelelega bjang?
Naa se kwagala bjang?
Naa se na le tatso efe?
Naa se nka bjang?
3. Ditiro:
Naa ke ditiro dife tše re ka di dirago ka?

○ tla swanelwa ke go ba le:

Names:	Describe:
Actions:	

Bea dipotšišo godimo lebotong go tlo šomišwa ka mošomong wo o latelago.

MOŠOMO:

- *Dirang mošomo wo ka babedi ka babedi.*
- *Hlaloša gore ka babedi ka babedi ba tla fiwa mošomo wo ba tla naganago ka ga ona.*
- *Ba swanetše go šomiša dipotšišo tše di lego lebotong gore di ba thuše go nagana ka ga dilo ka moka tše ba ka bolelago le bana ba bona ka ga tšona, ka mošomong woo.*
- *Sehlopha se tee se swanetše go boledišana ka ga 'go fa dijo', sehlopha se sengwe se swanetše go boledišana ka ga 'go apola' gomme sehlopha sa boraro se swanetše go boledišana ka ga 'go ralokiša ka kgwele'.*
- *Ba ka ngwala dikarabo tša bona go ba thuša gore ba gopole.*
- *Ba fe metsotso e lesome gore ba nagane ka ga mošomo wa bona.*
- *Go tloga fao kopanya sehlopha seo mmogo gape gomme o kgopele bobedi bjo bongwe le bjo bongwe go fa na dikgopolo tša bona.*
- *Ge bobedi bjo bongwe le bjo bongwe bo fana dikgopolo, botšiša sehlopha ka moka ge e le gore go na le seo ba nyakago go se tlaleletša.*

Re nyaka gore ngwana a ithute dilo tše ntši ka mešomong e mentši ya letšatši le lengwe le le lengwe, e sego fela ka nako ya ge a hlapa. Bjale a re naganeng ka ga mešomo ye mengwe ye re e dirago mo mosegareng.

© tla swanelwa ke go ba le:

Pele ga ge re fetša karolo ye, a re naganeng ka ga bana bao ba sa kgone go bona goba go kwa gabotse le ka fao re ka ba thušago go kwešiša bokaone.

BANA BAO BA SA KGONEGO GO BONA GOBA GO KWA GABOTSE:

Go ithuta go dira poledišano go boima kudu go nwgana yo a sa kgonego go bona goba go kwa gabotse. Ge ngwana a sa kgone go bona goba go kwa gabotse, re swanetše go mo dumelela a phopholetše se sengwe le se sengwe, ka gobane diatla tša bona di swanetše go šoma bjalo ka mahlo le ditsebe tša gagwe. Ge ngwana a sa kgone go bona gabotse, re ka mo thuša ugo kwešiša le go ithuta go šomiša dikwi tša gagwe tše dingwe go swana le go theeletša, go kgoma, go kwa tatso le monkgo.

Go fa mohlala:

- Ka nako ya ge a hlapa, dumelela ngwana gore a dupe le go kgoma sesepa gomme o mmotše gore ke eng. Mmotše a kwe meetse pele ga ge o ka mo tsenya ka pafong.*
- Nakong ya ge o mo fa dijo, mmotše a kgome lepola gomme a dupe dijo.*

Hlaloša ka fao o ka thušago bana bao ba sa kgonego go bona goba go kwa gabotse gore ba kwešiše.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Go na le dilo tše ntši tše di fapanego tše re ka boelago le bana ba rena ka ga tšona ka mešomong ya letšatši le lengwe le le lengwe ye re e dirago le bona.

Ge re bolela ka ga dilo tše letšatši le lengwe le le lengwe, ngwana o tla ithuta ganyanegannyane go kwešiša mantšu a.

Ge ngwana a sa kgone go bona goba go kwa gabotse, re swanetše go šomiša dikwi tša bona tše dingwe go mo thuša gore a ithute.

GO FA BANA SEBAKA SA GO BOLELA:

1. Tseba ngwana wa gago gabotse gomme o lebelele ka fao a lekago go dira poledišano

Naa o no bolela mantšu goba o no šomiša lentšu la gagwe? Naa ba kgona go šomiša mahlo goba diatla tša bona go šupa? Na aba kgona go go bontšha "ee" goba "aowa"?

2. Bitša leina la gagwe

Ge o bolela le ngwana wa gago, sa mathomo mo hlohleletše gore a go lebelele ka go bitša leina la gagwe le go mo kgoma..

3. Mmotšiše dipotšišo

Efa ngwana wa gago sebaka sa go bolela se sengwe ka go mmotšiša dipotšišo. Go ngwana yo a kgonago go bolela – botšiša dipotšišo go mo thuša gore a nagane. Go ngwana yo a sa kgonego go bolela – mo fe dikgetho gomme o botšiše dipotšišo tša gore ee/aowa.

4. O se ke wa ba fa ditaelo ge ba raloka

Go bonolo go no fa bana ditaelo ge re raloka le bona. Re ka fa bana sebaka sa go bolela ka go ba dumelela go kgetha gore go direga eng ka mešomong ye ba e ralokago sebakeng sa gore motho yo mongwe a ba botše gore go swanetše go direga eng.

5. Fetola nako ye nngwe le ye nngwe

Fetola nako ye nngwe le ye nngwe ge ngwana a leka go go botša se engwe go mmontšha gore o na le kgahlego go seo a tlogo go se bolela. Go fa mohlala: "Ao o lebeletše panana, o a e nyaka."

9

Naa re ka kaonafatša bjang go bolela ga ngwana

Bana ka moka bao ba nago le CP ba nyaka go dira poledišano le batho bao ba lego kgauswi le bona. Ke maikarabelo a rena go ba fa sebaka goba lebaka la gore ba bolele le rena. A re boleleng gore re ka dira se bjang.

Bea seswantšho o laetše sehlopha ntlha ye nngwe le ye nngwe.

Go fa bana sebaka sa go bolela:

- Tseba ngwana wa gago gabotse gomme o lebelele ka fao a lekago go dira poledišano.
- Bitša leina la gagwe.
- Mmotšiše dipotšišo.
- O se ke wa ba fa ditaelo ge ba raloka.
- Fetola nako ye nngwe le ye nngwe.

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 4 - Communication

GO FA BANA DIBAKA TŠA GO KGETHA:

Go ngwana yo a kgonago go bolela, go bonolo. Re no botšiša gore: "Naa o nyaka go ja eng?"

Go ngwana yo a sa kgonego go bolela, re ka mo fa kgetho magareng ga dijo tše pedi. Ge a sa kgone go šupa, go bonolo go rena go bona gore o nyaka efe. Ge a sa kgone go šupa, gona re swanetše go lebelela ka tlhokomelo go bona ge eba o kgona go šomiva mahlo a gagwe go šupa goba go iša mmele wa gagwe go dijo tše a di nyakago.

Go ngwana yo a kgonago go bontšha EE/AOWA, re ka botšiša gore: "Naa o nyaka dikherotse? Naa o nyaka nama?" Gona re swanetše go lebelela ka šedi go bona dikarabo tša bona.

A ka dumela ka hlogo/goba a šikinya hlogo, a sepetša mmele wa gagwe goba a bontšha se sefahlegong sa gagwe.

Tše ka moka ke mekgwa yeo ka yona re ka fago ngwana sebaka sa go bolela.

Mo lebakeng le re tlo ithuta ka fao re ka botšišago dipotšišo go fa ngwana yo a nago le CP sebaka sa go kgetha se a nyakago go se ja.

Bea seswantšho godimo gomme o hlaloše ka fao o ka fago bana dibaka tša go kgetha.

Go fa bana dibaka tša go kgetha:

- Ge e le gore ba kgona go bolela - “Naa o nyaka go ja eng?”
- Ge e le gore ga ba kgone go bolela – mphe kgetho magareng ga dijo tše pedi. Ba ka šupa, goba ba ka kgona go šomiša mahlo a bona goba mmele wa bona go go bontšha gore ke efe ye ba e nyakago.
- Ge ba ka bontšha ee/aowa - “Naa o nyaka nama?”

MOLAETŠA O MOGOLO

Go bohlokwa go fa ngwana sebaka sa go bolela se sengwe, le ge e le gore ga a kgone go bolela, ka gobane ge re sa ba fe sebaka sa go bolela, ba tla emiša go leka go dira poledišano.

Bana ba šomiša mekgwa e mentši go re botša gore ba nyaka eng, eupša re swanetše go lebelela ka tlhokomelo go bona seo ba lekago go se bolela.

Ka mehla hwetša šedi ya ngwana pele ga ge o mmotšiša potšišo.

MOŠOMO:

- *Dirang mošomo wo ka babedi ka babedi.*
- *Bobedi bjo bongwe le bjo bongwe bo tlo kgatha tema ka go diragatša ge ba šomiša poledišano e kaone ka mošomong o tee wo o swanago wo ba o ahlaahlilego peleng ka wekešopong.*
- *Gopotša bobedi bjo bongwe le bjo bongwe gore ke mošomo ofe wo ba o ahlaahlilego (go fa bana dijo, go apola, go raloka ka kgwele).*
- *Ba ka tšea sephetho sa gore kemang yo a tlogo ba ngwana le gore ke mang yo a tlogo ba mohlokomedi.*
- *Efa bobedi bjo bongwe le bjo bongwe ditaelo tše di latelago:*
 1. *Ngwana wa gago o kgona go bolela a šomiša mantšu.*
 2. *Ngwana wa gago ga a kgone go bolela, eupša o dira dikgetho ka go šupa goba ka go šomiša mahlo a gagwe.*
 3. *Ngwana wa gago ga a kgone go bolela, eupša o kgona go bontšha "ee" le "aowa".*
- *Efa ka babedi ka babedi metsotso ya go itokišetša se ba tlogo se dira ge ba kgathatema ka go diragatša .*
- *Ge bobedi bjo bongwe le bjo bongwe bo kgatha tema ka go diragatša pele ga sehlopha, hlohleletša dihlopha ka moka go lebelela ka šedi gomme ba fe ditshwaotshwao. Go tloga fao eya sehlopheng se se latelago gore se fe dikgopolo tša sona.*

10

Go itlwaetša poledišano ya rena

Bjale a re kopanyeng se sengwe le se sengwe gomme re itlwaetšeng mekgwa ka moka ya go thuša ngwana ka go kwešiša le go bolela. Bjale re tlo itlwaetša poledišano e kaone ka bobedi bja rena.

Naa yo mongwe le yo mongwe o ikwa a lokologile kudu ka ga ka fao a ka dirago poledišano le ngwana yo a nago le CP?

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Gopola gore bana KA MOKA bao ba nago le CP ba ka kgona poledišano, re no swanelwa ke go šoma gore ba ka leka go e dira bjang.

Go bohlokwa go fa bana sebaka sa go dira dikgetho.

Re ka thuša bana bao ba nago le CP go dira poledišano bokaone ka seo re se dirago ka mešomong ya letšatši le lengwe le le lengwe.

Bjale ka ge wekešopo e fihlile mafelelong, naa go na le yo a nago le dipotšišo pele re tswalela?

Ka morago ga go ithuta ka ga poledišano naa ke eng se se fapanego seo o ka se dirago ge o eya gae?

Bala pampiri ye e fhwago batswadi le sehlopha gomme o lekole ge eba go na le dipotšišo ka ga yona.

Tswalela wekešopo gomme o netefatše gore yo mongwe le yo mongwe o ikwa gore dipotšišo tša gagwe di arabilwe.

5

CVI

Cerebral Visual Impairment

Go kwešiša fao

le seo ngwana wa ka a ka se bonago.

Didirišwa

Ka mo wekešopong ye o tla swanelwa ke go ba le:

Selo sa go pipa mahlo se se segilwego polastiking e ntsho ya ditlakala (Ye 1 ka babedi)

Bakana/jeresi - seaparo sa godimo mmeleng seo se ka bulegago ka pele (Ye 1 ka babedi)

Lešela (Ye 1 ka babedi)

Mokotlana wo o bontšhago tša ka gare wa go notlelwa ka zipi wo o tloditšwego baseline gomme o phuthilwe ka bogare (Motho o 1)

Sete e 1 ya diswantšho tša mmala o moso le bošweu go bobedi bjo bongwe le bjo bongwe

Sete e 1 ya diswantšho tša mmala o mohubedu le o serolane go bobedi bjo bongwe le bjo bongwe

Ditoulo tše 3 / Dikarolwana tša lešela/lešelana (ye khubedu, ye serolane le ye ntsho)

Sete e 1 ya ditiski tše tala le tše serolane

Sete e 1 ya diswantšho tše go se nago selo go bomorago bja tšona

Papetla ye e pipilwego ka pampiri ya go phadima gona ka foele (Ye 1 ka babedi)

Sellathekeng / Thotšhe

Letlakala le 1 la pampiri la bobedi bja bona

Pene ye 1 ya bobedi bja bona

1

O amogetšwe

Amogela yo mongwe le yo mongwe ka sehlopheng gomme o netefatše gore ba lokologile pele o ka thoma.

Pele ga ge re ka thoma wekešopo ye, naa ke selo sefe se tee seo o ithutilego sona ka wekešopong ye e fetilego ka ga “Poledišano” le gore o e šomišitše bjang ka gae?

Bea dipoelo gomme o di bale le sehlopha.

Workshop 5 - Dipoelo

- Naa CVI e emetše eng le gore e ra goreng?
- Naa re tseba bjang gore ngwana o na le CVI.
- Ka fao o ka thušago ngwana yo a nago le CVI.
- Ka fao re šomišago seo re ithutilego sona le-hono ge re fihla gae.

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 5 - Cerebral Visual Impairment

Bana ba bantši bao ba nago le CP le bona ba na le bothata bja go bona. Go na le mabaka a mantši ao a dirago gore ngwana yo a nago le CP a ba le mathata a go bona. Lehono re tlo boledišana fela ka le tee la mabaka a. Re tlo boledišana ka ga bothata bjo bo bitšwago 'CVI'.

Tše ke dilo tše re tlogo boledišana ka ga tšona lehono:

- Naa CVI e emetše eng le gore e ra goreng?
- Naa re tseba bjang gore ngwana o na le CVI.
- Ka fao o ka thušago ngwana yo a nago le CVI.
- Ka fao re šomišago seo re ithutilego sona lehono ge re fihla gae.

Arola sehlopha ka babedi ka babedi gomme o ba botše gore ba tlo dula ka bjona bobedi bjoo ka mešomong ka moka ka mo wekešopong ye. Go tloga fao efa bobedi bjo bongwe le bjo bongwe: pene, pampiri, selo sa go thiba sefahlego, papetla ya go phadima le lešela. Go tloga fao efa motho yo mongwe le yo mongwe: sephuthelwana sa diswantšho le papetlana ya polastiki. Ba botše gore yo ba dirišanago le yena a se ke a bona gore go na le eng ka gare ga sephuthelwana sa bona sa diswantšho.

MOŠOMO:

- *Dirang mošomo wo ka babedi ka babedi.*
- *Motho o tee ke mohlokamedi gomme yo mongwe ke ngwana.*
- *Ngwana o swanetše go apara mokotlana wa ditlakala sefahlegong wa go pipa mahlo gomme a dule godimo ga setulo.*
- *Tloša bahlokamedi go sehlopha gore bana ba se ke ba kwa se o ba botšago sona.*
- *Botša bahlokamedi gore ba swanetše go apola ngwana bakana ka pela gomme ba phumole sefahlego sa gagwe ka ntle le go bolela selo.*
- *Ka morago ga mošomo wo, ngwana a ka tloša polastiki ye e pipilego sefahlego.*

3

Naa o ikwa bjang go se bone

O tla swanelwa ke go ba le:

?

Naa o ikwa bjang ge bakana ya gago e apolwa gomme sefahlego sa gago se phumolwa mola e le gore ga o kgone go bona?

?

Naa mohlokamedi a ka dira bjang se ka mo go fapanego?

- Bolela le ngwana gomme o hlaloše se o se dirago.
- Tšea nako ya gago gomme o dire se ka go nanya.
- Botša ngwana a phopholetše bakana.
- Iketle, o se dire ka makgwakgwa.

Kgetha ba babedi bao ba tlogo laetša sehlopha ka moka ka fao ba ka dirago se ka mo go faopanego.

Bana ba bangwe ba kgona go bona fela gannyane, eupša ga se ba fofala gomme go no tšhoša go bona ge motho yo mongwe a ba direla dilo a sa ba thuše gore ba kwešiše seo se hlagago. Ge e le gore o na le ngwana yo a bonago, eupša a sa bone gabotse, o sa swanelwa ke go hlaloša se o se dirago gomme o mmošše a kgome le go dupa dilo tše di lego kgauswi le yena.

MOLAETŠA O MOGOLO

Ge re na le ngwana yo a sa bonego goba yo a sa kgonego go bona gabotse, re swanetše go šoma ka go nanya gomme re ba botše se re se dirago.

Se se tla ba thuša go kwešiša seo se hlagago gomme ba tla ikwa ba sa tšhoge kudu.

NAA RE DIRA ENG GE RE NAGANA GORE NGWANA GA A KGONE GO BONA GABO TSE:

Ge ngwana yo a nago le CP a sa kgone go bona gabotse, gantši re nagana gore bothata ke mahlo, eupša go na le mabaka a mantši ao a dirago gore ngwana a be le mathata a go bona. Ge ngwana a sa kgone go bona gabotse, re thoma ka go mo romela ngakeng go yo dirwa diteko tša mahlo. Ge ngaka e bolela gore go na le bothata ka mahlo, gona re ka fa ngwana digalase tša mahlo gore di mo thuše gore a bone bokaone.

Ge a bolela gore mahlo ga a na bothata, gona re tla tseba gore bothata bo tšwa ka bjokong. Mahlo a kgona go bona eupša bjoko ga bo kgone go kwešiša gore mahlo a lebeletše eng.

NAA CVI E RA GORENG:

Ge bjoko bo senyegile, go swana le go ngwana yo a nago le CP, bothata bja go bona ke ka lebaka la go senyega ga bjoko, e sego ka lebaka la gore mahlo a senyegile.

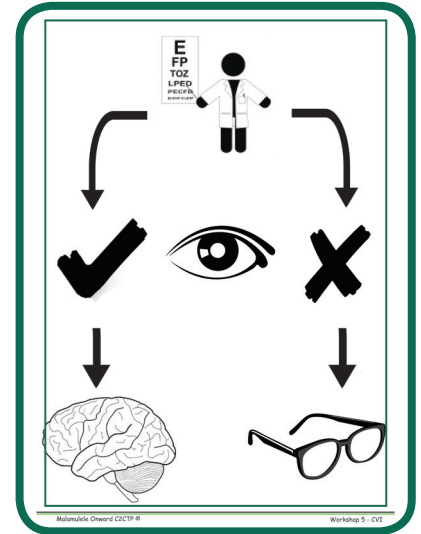
Se re se bitša Cerebral Visual Impairment gomme re re CVI ka boripana. Ka dinako tše dingwe se se ile sa bitšwa "cortical blindness" le ge e le gore ngwana ga se gore o foufetše. Ka ge re boletše peleng, mahlo a a šoma, eupša bjoko bo senyegile gomme ga bo kgone go kwešiša gore mahlo a bona eng.

4

Naa CVI e ra goreng?

Bea seswantšho godimo gomme o se šomiše go hlaloša gore re swanetše go dira eng ge re nagana gore ngwana ga a kgone go bona gabotse.

Bea seswantšho o hlaloše gore CVI ke eng.

CVI
Cerebral
Visual Impairment

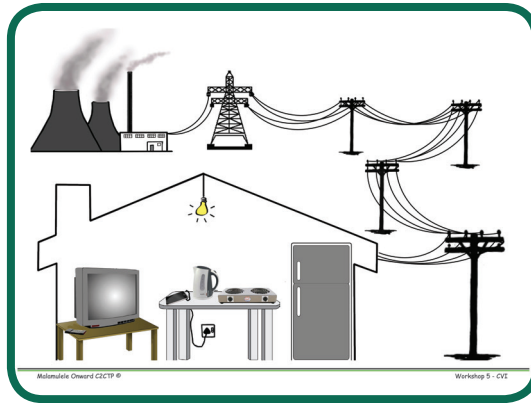
KA FAO GO SENYEGA GA BJOKO GO AMAGO MMELE:

Gopola gore ka wekešopong ya mathomo re boletše ka fao seteše sa mohlagase se abago mohlagase go didirišwa ka ntlong. Le ge e le gore ga go na bothata ka didirišwa, di ka se šome ge e le gore go na le bothata ka setešeng sa mohlagase.

Ka fao go no swana le didirišwa, mahlo a ngwana a šoma gabotse, eupša bothata bja bjoko bo thibela mahlo gore a kgone go bona gabotse.

Šomiša seswantšho sa seteše sa mohlagase go gopotša sehlopha ka ga ka fao go senyega ga bjoko go amago mmele ka gona

MOLAETŠA O MOGOLO

CVI ke bothata bja bjoko e sego bja mahlo.

Mahlo a a šoma, eupša bjoko ga bo kgone go kwešiša gore mahlo a bona eng.

MAWAO A CVI:

- *Ngwana o tšea nako e telele go lebelela selo.*
- *Ngwana o lebelela selo, eupša go tloga fao a lebelela thoko ge a se obelela.*
- *Ngwana o no lebelela thokong e tee.*
- *Ngwana o tla lebelela selo lebakanyana gomme a lebelela thoko, tše o ka rego ga a kgone go tsepelela selo seo.*
- *Ngwana o lebelela seetša, ka fao mahlo a lebelela godimo le ka lehlakoreng.*
- *Ngwana ga a kgone go latela dilo ka mahlo a gagwe.*
- *Ka matsšatši a mangwe ngwana o bonagala a bona bokaone go fetša ka a mangwe.*
- *Ngwana o kgona go bona dilo bokaone ge re di iša ka lehlakoreng la gagwe go phala ge di le ka pele ga ngwana.*
- *Bana ba bangwe ba kgona go bona selo bokaone ge se sepela.*

5

Naa re tseba bjang gore ngwana o na le CP?

Naa go na le yo mongwe mo yo a nago le ngwana yo a sa kgonego go bona gabotse? Goba naa o tseba ngwana yo mongwe yo a sa kgonego go bona gabotse?

Naa ngwana o dira eng seo se go dirago gore o nagane gore o na le bothata bja go bona?

Šomiša diswantšho go bolela ka ga maswao ao a fapanego a CVI gomme o šupe ao go šetšego go boletšwe ka ga ona.

Naa o ile wa bona ngwana wa gago a laetša a mangwe a maswao a?

Ge ngwana a na le CVI, se ga se re gore o tla bontšha maswao a ka moka. Gopola gore bana ka moka bao ba nago le CP ba fapane gomme go swana le CP, CVI e ka mpefala goba ya ba magareng.

Go kwešiša CVI go ka ba boima kudu, ka fao o swanetše go kgopela ngaka ya gago ya mešifa gore e go thuše go kwešiša seo ngwana wa gago a kgonago go se bona.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOLAETŠA O MOGOLO

Go na le maswao a mantši ao a ka re botšago ge ngwana a na le CVI.

Bana bao ba nago le CVI ka moka ga bona ba fapane gomme ba bangwe ba bona ba kgona go bona kudu go feta ba bangwe.

Kgopela ngaka ya gago ya mešifa go go thuša go kwešiša gore ngwana wa gago a ka bona eng.

GO ŠOMA LE NGWANA YO A NAGO LE CVI:

Go na le dintlha tše hlano tše o ka di gopolago ge o šoma le ngwana yo a nago le CVI:

1. Ngwana o swanetše go bewa gabotse

Ge ngwana a na le CVI, go boima kudu go bona go šomiša mahlo a bona ge e le gore ba seemong seo se sego sa loka goba ge e le gore ba sepetša ditso kudu. Ge re nyaka go thuša ngwana yo a nago le CVI go lebelela dilo, re swanetše go mo fa thekgo e ntši ka fao go kgonagalago gore go be bonolo go yena go šomiša mahlo a gagwe.

2. Netefatša gore ga go na lešata

Ge re nyaka gore ngwana yo a nago le CVI a šomiše mahlo a gagwe, go bohlokwa gore phapoši ga e na lešata le gore ga go na mašata a mangwe ao a ka mo šitišago. Go bana ba bantši bao ba nago le CVI, go bonolo go bona go šomiša ditsebe go theeletša go feta go šomiša mahlo go lebelela. Ka fao, ge e le gore go na le lešata, bat la theeletša medumo sebakeng sa go lebelela se o ba bontšhwago sona, ka gobane go bonolo.

3. Efa ngwana dinako tša go khutša

Go swana le ge go ithuta go dula fase goba go ema tafoleng go lapiša bana bao ba nago le CP, go a lapiša gape go hlokomela bana bao ba nago le CVI. Ge re thuša bana bao ba nago le CVI gore ba bone, re swanetše go ba fa dinako tša go khutša ka ge mahlo a bona a lapa.

4. O se ke wa fela pelo

Gape re swanetše gore re se ke ra fela pelo gomme re emele gore ngwana a lebelele. Bana ba bangwe bao ba nago le CVI ba ka tšea lebaka le letelele go fetola.

5. Šomiša dilo tšeo ngwana a di tsebago gabotse

Go bonolo gore bana bao ba nago le CVI ba bone dilo tšeo ba di tsebago. Ge re ba bontšha dilo di tee kudu, go ba bonolo go bana bao ba nago le CVI go di bona.

6

Go thuša bana bao ba nago le CVI

Le ge e le gore bana bao ba nago le CVI ga ba kgone go bona gabotse, go na le dilo tše ntši tše re ka kgonago go di dira go ba thuša gore ba bone bokaone.

Go na le dintlha tše tharo tše o ka di gopolago ge o šoma le ngwana yo a nago le CVI.

Bea seswantšhogodimo gomme o hlaloše tše bohlokwa tše o swanetšego go di gopola.

Go šoma le ngwana yo a nago le CVI:

1. Ngwana o swanetše go bewa gabotse.
2. Netefatša gore ga go na lešata.
3. Efa ngwana dinako tša go khutša.
4. O se ke wa fela pelo.
5. Šomiša dilo tše o ngwana a di tsebago gabotse.

Malamulele Onward C2CTP ©

Workshop 5 - Cerebral Visual Impairment

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

Pele ga ge re ka thuša ngwana yo a nago le CVI go bona bokaone, re swanetše go kwešiša fao re swanetšego go swara dilo tše ba ka di bonago bokaone le gore ke dilo dife tše di lego bonolo go bona gore ba di bone.

A re direng mešomo ye itšego go re thuša go kwešiša gore ke dilo dife di lego bonolo go ngwana yo a nago le CVI gore a di bone.

MOŠOMO:

- *Dirang mošomo wo ka babedi ka babedi.*
- *Motho o tee o swanetše go dula godimo ga setulo sa gagwe gomme a iše papetlana ya polastiki godimo ka pele ga gagwe go swana le ka mo seswantšhong.*
- *Motho yo mongwe o swanetše go ema bokgole bja dikgato tše tharo tše kgolo go tloga go motho yo a dutšego gomme a sware seswantšho sa mebala ya boso le bošweu se se tšwago ka sephuthelwaneng sa gagwe.*
- *Motho yo a emego o swanetše go batamela kgauswi gannyanegannyane go fihla ge motho yo mongwe a bolela gore seswantšho seo ke eng.*
- *Go tloga fao motho yo a emego o swanetše go iša seswantšho kgauswi le sefahlego sa motho yoo gomme a botšiše ge eba o kgona go se bona gabotse.*
- *Bobedi bjoo ba ka šielana ka maemo a bona gomme bjale motho yo a emego bjale o tla šomiša seswantšho go tšwa ka sephuthelwaneng sa gagwe se se fapanego le seo se šetšego se šomišitšwe.*

7

Naa re swanetše go swara dilo kae

Bjale a re thomeng ka go ithuta ka ga fao re swanetšego go swara dilo gona gore ngwana a kgone go di bona.

○ tla swanelwa ke go ba le:

Naa yo mongwe le yo mongwe o ile a nyaka seswantšho go batamela gore a bone gore ke eng? Naa go bile bonolo go bona seswantšho ge se be se le kgauswi kudu?

Ge re bontšha ngwana yo a nago le CVI selo, go bohlokwa go gopola gore re swanetše go se swara kgauswi kudu le ngwana gore a se bone, eupša ga re nyake go se swara thwii ka pele ga sefahlego sa gagwe. Gantši go bonolo gore ngwana a bone dilo ge di swaretšwe ka thoko ga mahlo a ngwana wa gago.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOŠOMO:

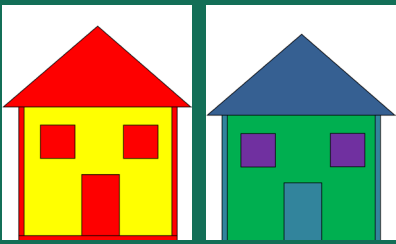
- *Dirang mošomo wo ka babedi ka babedi.*
- *Motho o tee o swanetše go dula godimo ga setulo sa gagwe gomme a iše papetlana ya polastiki godimo ka pele ga gagwe go swana le ka mo seswantšhong.*
- *Motho yo mongwe o swanetše go ema bokgole bja dikgato tše tharo tše kgolo go tloga go motho yo a dutšego fase gomme a emišetše godimo diswantšho tše pedi tša mmala go tšwa ka sephuthelwaneng sa gagwe kgauswi le kgauswi.*
- *Motho yo a emego o swanetše go batamela kgauswi gannyanegannyane go fihla ge motho yo mongwe a bolela gore diswantšho tše o ke eng.*
- *Ba swanetše go bolela se ba kgonago go se bona le gore ke efe ye e lego bonolo go e bona.*
- *Ge motho yo a dutšego fase a kgethile gore ke seswantšho sefe seo se lego bonolo go se bona, bobedi ba ka fetša maemo gomme ba dira mošomo wa go swana le wo.*
- *Motho yo a emego bjale o tla šomiša diswantšho go tšwa ka sephuthelwaneng sa gagwe tše di fapanego le tše di šetšego di šomišitšwego.*

8

Mebala ya go taga

A re direng mešomo ye itšego go ithuta gore ke dilo dife di lego bonolo go ngwana yo a nago le CVI go di bona.

○ tla swanelwa ke go ba le:

Kgopela yo mongwe le yo mongwe go kgetha diswantšho tše pedi tše di bilego bonolo go di bona gomme ba di beye gare ga sehlopha gore yo mongwe le yo mongwe a kgone go di bona.

Naa ke ka lebaka la eng o nagana gore diswantšho tše di bile bonolo go di bona?

- Mmala o serolane le o mohubedu ke mebala ya go taga, go feta o motala le o motalamorogo.
- Mebala ya go taga e bonagala kudu go feta mebala ya go fifala.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

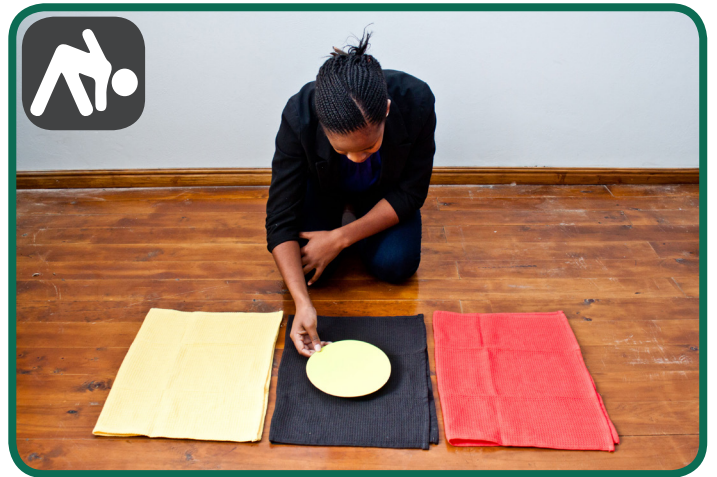
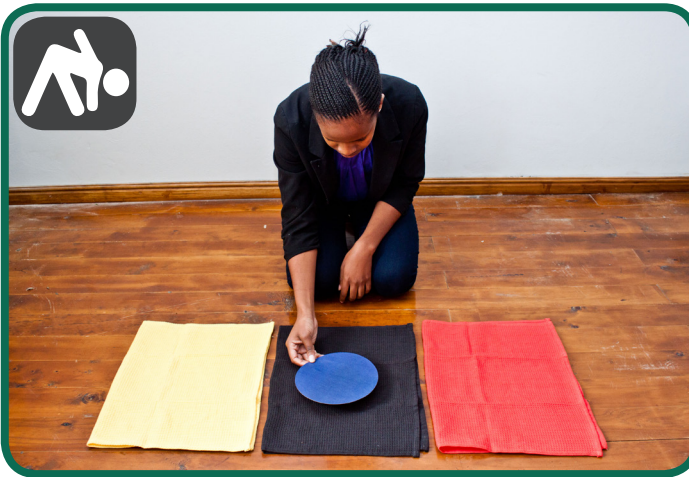
MOŠOMO:

- Ala ditoulo kgauswi le kgauswi lebatong ka pele ga gago go swana le ka seswantšhong.
- Thoma ka tiski e tala gomme o e beye godimo ga toulo e ntsho gomme o hlaloše gore e swana kudu le toulo e ntsho go realo ke gore go boima kudu go e bona.
- Go tloga fao bea tiski yeo godimo ga toulo e serolane gomme o hlaloše gore go na le phapano e kgolo magareng ga tiski le toulo gomme go realo go bonolo go e bona.
- Go tloga fao bea tiski godimo ga toulo e khubedu gomme o hlaloše gore go na le phapano e kgolo magareng ga tiski le toulo e khubedu go feta tiski le toulo e ntsho, ka fao go bonolo go bona tiski ye e lego godimo ga toulo e khubedu ge go bapetšwa le e ntsho.
- EUPŠA: Le ge e le gore go bonolo go bona godimo ga toulo e khubedu, go tloga go le bonolo kudu go bona godimo ga toulo e serolane ka lebaka la gore go na le phapano e kgolo magareng ga mebala e mebedi.
- Go tloga fao dira sa go swana le se ka tiski e serolane.
- Sa mathomo e beye godimo ga toulo e serolane gomme o hlaloše gore e swana kudu le toulo e serolane gomme go realo go boima go e bona.
- Go tloga fao bea tiski yeo godimo ga toulo e ntsho gomme o hlaloše gore go na le phapano e kgolo phapano e kgolo magareng ga tiski le toulo gomme go realo go bonolo go e bona.
- Go tloga fao bea tiski godimo ga toulo e khubedu gomme o hlaloše gore go na le phapano e kgolo magareng ga tiski le toulo e khubedu go feta tiski le toulo e serolane, ka fao go bonolo go bona tiski ye e lego godimo ga toulo e khubedu ge go bapetšwa le e serolane.
- • EUPŠA: Le ge e le gore go bonolo go bona godimo ga toulo e khubedu, go tloga go le bonolo kudu go bona godimo ga toulo e ntsho ka lebaka la gore go na le phapano e kgolo magareng ga mebala e mebedi.
- Ka fao ge go na le phapano e kgolo magareng ga mebala, go ba bonolo go ngwana go di bona.

9

Mebala ye e fapanego kudu

○ tla swanelwa ke go ba le:

Naa go na le yo a dumelago gore go bonolo go bona mebala ge go na le phapano e kgolo magareng ga yona?

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

MOŠOMO:

- *Bea diswantšho tše pedi godimo lebotong bogodimo bja go lekana le mahlong.*
- *Kgopela yo mongwe le yo mongwe gore a tle go lebela seswantšho se sengwe le se sengwe ka dipapetlana tša bona tša polastiki.*
- *Go tloga fao ba ka boela ditulong tša bona.*

GO BONOLO GO LEBELELA GE E LE GORE BOMORAGO GA BO NA SELO:

Ka ge re boletše mo nakong ye e fetilego, go boima go ngwana yo a nago le CVI go lebelela selo se tee ge go na le tše ntši. Ge re bontšha ngwana selo gomme go na le mebala le dilo tše ntši go bomorago, gape go swana le go leka go nyaka sesi wa gago ka gare ga batho ba bantši ka lepatlelong la kgwele ya maoto.

Ge o bea se sengwe ka pele ga ngwana godimo ga tafola, gona netefatša gore ga go na le se sengwe godimo ga tafola ka nako yeo. Ge o bontšha ngwana wa gago se sengwe, mo lebeletše lebotong leo le se nago selo fao go se nago le diswantšho tše di lekeletšego. Ge e le gore ga o na le lebototo leo le se nago selo, o ka bea papetla ye e se nago selo go dira bomorago bjo bo se nago selo.

10

Bomorago bjo bo se nago selo

© tla swanelwa ke go ba le:

Naa yo mongwe le yo mongwe o dumela gore go bonolo go bona motho ge bomorago bo se na selo?

- Ee

Hlaloša gore ke ka lebaka la eng go le bonolo go ngwana yo a nago le CVI go bona ge go na le bomorago bjo bo se nago selo.

MOŠOMO:

- *Dirang mošomo wo ka babedi ka babedi.*
- *Motho o tee o dula godimo ga setulo gomme a fura lefasetere. Ge e le gore ga go na lefasetere ba swanetše go fura le seetša. Ba swanetše go iša papetlana ya polastiki godimo ka pele ga bona go swana le ka seswantšhong.*
- *Motho yo mongwe o swanetše go ema ka pele ga bona a swere papetla ya go phadima.*
- *Sa mathomo ba swanetše go swara papetla yeo e se šuthe gore e kgone go bontšha seetša, go tloga fao ba swanetše go šuthiša goba go šikinya papetla yeo ba e iše morago le pele gore seetša se pekenye.*
- *Go tloga fao bana ka babedi ba fetoša mešomo ya bona gore yo mongwe le yo mongwe a hwetše sebaka.*

○ tla swanelwa ke go ba le:

?

Naa yo mongwe le yo mongwe o dumela gore go bile bonolo go bona papetla ge e be e bontšha seetša?

- Ee

?

Naa o nagana gore go tla ba bonolo go bona papetla ge e le gore o be o lebeletše lefaseterere? Naa ke ka lebaka la eng?

- Aowa, seetša ga se bonagale godimo ga papetla.
- Seetša se se tsenago lefasetereng se taga kudu go feta papetla.

?

Naa go bile bonolo go bona papetla ge e be e sa šuthe goba ge e be e šikinywa?

- Ge e be e šikinywa.

Naa yo mongwe le yo mongwe o kgona go bona gore re ka šomiša seetša se se bonagala go dilo go dira gore go be bonolo go ngwana yo a nago le CVI go bona? Ge e le gore le bjale ga ba lebelele, re ka šikinya selo go dira gore go be bonolo go bona gore ba bone.

?

Naa o ka nagana ka ga mehlala ye mengwe ya diela tše koto tše re ka di šomišago?

- Diipone, Mekgabišo ya Keresemose, pitša ye e phadimago, CD
- Dipipetši tša malekere tša go phadima goba bokagare bja phakete ya disimpa.

MOŠOMO:

- Kgopela yo mongwe le yo mongwe go swara papetla ya gagwe ya polastiki ka pele ga mahlo a gagwe.
- Gotetša sellathekeng gomme o netefatše gore o se lebeletša go motho yo mongwe le yo mongwe gore yo mongwe le yo mongwe a hwetše sebaka sa go e bona.
- Go dira gore phapoši e be leswiswana ka go tswalela digaretene goba ka go pipa mafasetere le go tima mabone.
- Dira mošomo wa go swana le wo gape ge phapoši e le leswiswana.

GO ŠOMIŠA SEETŠA GO THUŠA NGWANA YO A NAGO LE CVI GO BONA BOKAONE:

Re ka dira gore dilo di be bonolo go ngwana gore a bone ka go pekenya totšhe go bona. Seetša se dira gore selo se lebelelege se phadima go feta ka fao se lego ka gona gomme go realo go ba bonolo go ngwana yo a nago le CVI go bona.

EUPŠA:

Re se tsoge re pekentšhe totšhe thwii mahlong a ngwana, ka ge se se ka baka tshenyo ya mahlo a ngwana.

○ tla swanelwa ke go ba le:

?

Naa o kgonne go bona seetša la mathomo?

- Ee

?

Naa go bile bonolo go bona seetša ge phapoši e be e na le seetša goba ge e le leswiswana?

- Ge e be e le leswiswana.

?

Naa o ka nagana ka ga mehlala e mmalwa ya gore re ka šomiša eng bjalo ka seetša?

- Thotšhe, sellathekeng, sebakadišwa sefe goba sefe seo se laetago.

O bone gore re ka šomiša bobedi seetša le seetša se se bontšhwago go dilo go dira gore go be bonolo go ngwana yo a nago le CVI go bona. Se se šoma gabotse kudu go bana bao ba kgonago go bona fela seetša le leswiswi, eupša go thuša gape bana ba bangwe bao ba nago le CVI go bona bokaone.

Hlaloša ka fao o ka šomišago seetša go dira gore dilo di be bonolo go di bona.

Lekola ge eba go na le dipotšišo dife goba dife.

Go tseba gore ngwana yo a nago le CVI a ka bona bjang, le gore ba bona bokaone ba le kgauswi goba kgole bjang go boima. Go bohlokwa gore o kgopele ngaka ya gago ya mešifa go go thuša go dira se ka gobane bana bao ba nago le CVI ba ka fapana kudu.

MOLAETŠA O MOGOLO

Ge o šoma le bana bao ba nago le CVI o swanetše go netefatša gore ngwana o beilwe gabotse le gore o thekgilwe kudu ka fao go kgonagalago.

Gape re swanetše go netefatša gore phapoši ga e na lešata le gore ga re fele pelo le go fa ngwana nako ya go fetola.

Re swanetše go gopola gore go a lapiša go ngwana ge re dira mešomo ye ge re mo hlohleletša go lebelela gomme ka fao re swanetše go fa ngwana dinako tša go khutša.

Go bonolo go bana bao ba nago le CVI go bona: mebala ya go aga, mebala ye e fapanego kudu, seetša le seetša seo se bontšhwago go dilo.

Re swanetše go šomiša dilo tša go swana le tše gore ngwana a di tsebe gabotse le gore a kgone go di bona gabotse kudu.

Re ka dira gore go be bonolo go ngwana yo a nago le CVI go bona ka go netefatša gore go na le bomorago bjo bo se nago selo.

Re ka dira gore go be bonolo go ngwana yo a nago le CVI go bona selo ge re se šuthiša.

Ge re šomiša seetša go thuša ngwana yo a nago le CVI go bona, re swanetše go netefatša gore mabone a timilwe le gore ngwana ga se a lebelela lebating goba lefasetereng.

MOŠOMO:

- *Dirang mošomo wo ka babedi ka babedi.*
- *Efa bobedi bjo bongwe le bjo bongwe mešomo eo e latelago:
Go hlapa
Go apara
Go fa ngwana dijo*
- *Bobedi bjo bongwe le bjo bongwe bo swanetše go nagana ka ga ka fao ba ka thušago ngwana go bona bokaone ge ba dira mošomo woo gomme ba ngwale dikgopolo tša bona fase godimo ga letlakala.*
- *Ba fe metsotso e mehlano go dira se.*
- *Go tloga fao kgopela bobedi bjo bongwe le bjo bongwe go fa sehlopha dikgopolo tša bona.*
- *Ka morago ga ge bobedi bjo bongwe le bjo bongwe bo file dikgopolo tša bona, laletša sehlopha ka moka go tlaleletša ditšhišinyo tša bona.*

12

Go šomiša se re ithutilego sona ka gae

O tla swanelwa ke go ba le:

13

Mafelelo a wekešopo

Bjale ka ge wekešopo e fihlile mafelelong, naa go na le yo a nago le dipotšišo pele re tswalela?

Ka morago ga go ithuta ka ga CVI naa ke eng se se fapanego seo o ka se dirago ge o eya gae? Ge e le gore ga o na le ngwana yo a nago le CVI, naa o ka thuša bjang motho yo a nago le ngwana wa mohuta wo?

Bala pampiri ye e fhwago batswadi le sehlopha gomme o lekole ge eba go na le dipotšišo ka ga yona.

Tswalela wekešopo gomme o netefatše gore yo mongwe le yo mongwe o ikwa gore dipotšišo tša gagwe di arabilwe.